

Türkçede Ayrılma Durumu Kodlamasında Çokanlamlılık Görünümleri: Bilişsel Dilbilim Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Uygulama¹

Betül Soylu¹, Ayşe Eda Gündoğdu²

ORCID: ¹0000-0003-1124-6041, ²0000-0002-9074-7903

^{1,2}Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Dilbilimi Bölümü, 42090 Meram/Konya

¹betulsoylu71@gmail.com, ²aedagundogdu@gmail.com

(Gönderilme tarihi 8 Mayıs 2024; Kabul edilme tarihi 11 Eylül 2024)

ÖZ: Dilin birbirinden bağımsız modüllerden oluşmasından çok, eşzamanlı bir ivme üzerinde ilerlediğini savunan bilişsel dilbilim, söz konusu ortaklıkları çokanlamlılık ve metaforik yapılanmalar üzerinden tanımlamaktadır. Bu kapsamda geleneksel yaklaşımda içerik sözcükleri üzerinden ele alınan çokanlamlılık düzlemleri ve metaforik kurulumlar bilişsel dilbilim kapsamında hem anlamsal hem de dilbilgisel bağlamda işlev sözcükleri ve bağımlı biçimbirimler üzerine de odaklanmaktadır. Bu çalışmada Türkçede ayrılma durumu kodlayan [-DAn] biçimbiriminde çokanlamlılık görünümünü uzamsal ve uzam dışı bağlamlarda ele almak amaçlanmıştır. Çalışmada öntür uzanım, imge şematik dönüşümler, çevresel uzanımlar ve metaforik kurulumların gösterimi yapılmıştır. Betimsel tarama yöntemi kullanılan araştırmanın veritabanını Türkçe Ulusal Derlemi 3.0 aracılığıyla elde edilen 3222 bağımlı dizin satırı oluşturmaktadır. Araştırmada Türkçede ayrılma durumunun çokanlamlılık koşullarının, öntür uzanımla bağımlı YÖNELİM, AKTARIM, ALGI gibi 10 farklı uzamsal imge şematik dönüşüm ve 3 çevresel uzanımla; 9 farklı uzam dışı imge şematik dönüşüm ve yine 3 çevresel uzanımla sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: bilişsel dilbilim, çokanlamlılık, imge şeması, metafor, uzamsal, uzam dışı, ayrılma durumu

¹ Bulguların görselleştirilmesinde grafik tasarım sürecine olan katkılarından dolayı İrem Zülal KARABİNA'ya teşekkür ederiz.

Polysemy of Ablative Case in Turkish: An Application within the Framework of Cognitive Linguistics

ABSTRACT: Cognitive linguistics, which argues that language progresses on a simultaneous acceleration rather than consisting of independent modules, defines these commonalities through polysemy and metaphorical structures. In this context, polysemy and metaphorical structures, which are handled through content words in the traditional approach, also focus on function words and dependent morphemes in both semantic and grammatical contexts within the scope of cognitive linguistics. In this study, it is aimed to discuss the polysemy in spatial and non-spatial contexts in the [-DAn] morpheme, which encodes the ablative case in Turkish. In the study, prototype sense, image schematic transformations, peripheral extensions and metaphorical structures were demonstrated. The database of the research using the descriptive survey model consists of 3222 dependent index lines obtained through the Turkish National Corpus 3.0. In the research, it is concluded that the polysemy conditions of the ablative case in Turkish are determined by 10 different spatial image schematic transformations such as ORIENTATION, TRANSFER, PERCEPTION, related to the prototype sense, 3 peripheral extensions; 9 different non-spatial image schematic transformations and 3 peripheral extensions.

Keywords: ablative case, polysemy, spatial, non-spatial, image schema, metaphor, cognitive linguistics

1 Giriş

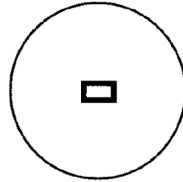
1970'lerde temelleri atılan bilişsel dilbilim, dil ve zihin arasındaki ilişkiyi araştırma konusu yapan çokdisiplinli bir alan olma özelliği taşımaktadır. Söz konusu alan, dilin sadece kurallar veya yapılar dizisinden oluşmadığı, aynı zamanda dil kullanıcısının düşünme ve dış dünyayı algılama biçiminin bir yansıması olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, ortaya çıktığı dönemden itibaren takip ettiği temel ilkeler ışığında dilin ve zihnin işleyişine ilişkin kuramsal ve deneysel çalışmalarla bilime önemli katkılarda bulunmaktadır. Lakoff, Langacker ve Talmy gibi paradigmanın önde gelen bilim insanlarının araştırmalarıyla şekillenen bilişsel dilbilim, anlambilime ve dilbilgisine ilişkin farklı bütüncül yaklaşımları bünyesinde barındırmaktadır. Bilişsel dilbilim *genelleyici uzlaş* (ing. generalisation commitment) ve *bilişsel uzlaş* (ing. cognitive commitment) (bkz. Lakoff, 1990) olmak üzere iki anahtar uzlaş üzerinden temellenmiştir. Bu iki uzlaş bilişsel paradigmanın anlaşılması, içerisinde barındırdığı farklı yaklaşımların tutarlı ve uyumlu bir bütün olarak değerlendirilebilmesi açısından önem taşımaktadır. Genelleyici uzlaş dilin diğer bilişsel mekanizmalardan ayrı bir olgu olarak değil bu mekanizmaların işleyişini yansıtan bir araç olarak ele alınması gerektiği üzerine şekillenmiştir. Bu anlamda bilişsel dilbilimciler, biçimsel yaklaşımlardan farklı olarak dili sesbilim, biçimbilim, sözdizim ve anlambilim gibi farklı alt modüllere sahip temel bilişsel

sistemden ayrı bir yapılanma olarak değerlendirmemekte; dilin bilişsel sistemin bir parçası olduğu ve dolayısıyla işleyiş mekanizmasının da bu sistemlerden farklı olmadığını varsaymaktadır. Ayrıca dilin alt modülleri olarak ele alınan sistemlerin tamamının ortak *düzenleme ilkeleri* (ing. organisational features) taşıdığı fikri de bilişsel dilbilimin temel öngörülleri arasındadır (Evans, 2007). Dilin bütün alt sistemlerinde bulunduğu varsayılan ilkelerin başında *sınıflandırma*, *çokanlamlılık* ve *metafor* gelmektedir. Diğer bir anahtar terim olan bilişsel uzlaşma ise dile ve dilin işleyiş sistemine ilişkin ulaşılabilecek bilgilerin psikoloji, felsefe, yapay zeka ve sinirbilim gibi disiplinlerden elde edilen bilgilerden bağımsız olarak değerlendirilmemesi gerektiği görüşünü temsil etmektedir (Lakoff, 1990). Bu nedenle, söz konusu uzlaşma genelleme uzlaşmasıyla tutarlı bir şekilde, dile ilişkin modüler bir yaklaşımı reddederek dili genel bilişsel mekanizmaların işleyişinin yansıtıcı bir parçası olarak ele alır. Bu noktada, bilişsel yaklaşım dilin çeşitli yönlerinin açıklanması bağlamında önemli bir rol oynarken dil de bilişsel süreçlerin incelenmesi için söz konusu paradigmaya somut bir kaynak olma niteliğine sahiptir.

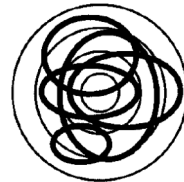
Bilişsel dilbilim konusu bağlamında bilişsel anlambilim ve bilişsel dilbilgisi olmak üzere iki ana alanda incelenebilir: Bilişsel anlambilim; temelde deneyim, kavram, kavramlaştırma ve anlam arasındaki bağlantıları ve bu ilişkilerin dilde nasıl kodlandığını ele almaktadır. Bilişsel anlambilimde anlam kavramlaştırma olarak tanımlanır, kavramlaştırma ve anlama ilişkin deneyimsel bir bakış açısı benimsenir. Bu doğrultuda kavramlarımızın birçoğunun kültürel ve bedensel deneyimlerimize dayandığı öne sürülür. Dolayısıyla anlamsal yapının, sözcüklerin sabit ve belirli anlamlarla ilişkilendirildiğini varsayan geleneksel sözlüksel anlayıştan farklı olarak deneyimlerimizle elde ettiğimiz bilgilerin bütününe ifade eden ansiklopedik bir gösterime sahip olması gerektiği görüşü kabul edilir (Herskovits, 1986; Lakoff, 1987; Langacker, 1987; Fauconnier, 1997; Croft ve Cruse, 2004). Langacker'ın sunumunda yer alan Görsel 1'den anlaşılacağı üzere, ansiklopedik gösterimde ifadenin belli bir bilgi aralığını çağrıştırdığı varsayılır ve bu sebeple sözcüksel anlam tamamen özgür ya da tamamen sabit değildir (Langacker, 2008, s. 39).

Görsel 1. Sözlüksel anlam ve ansiklopedik anlam (Langacker, 2008: 39)

(a) sözlüksel anlam

(b) ansiklopedik anlam

Bilişsel dilbilgisi alanı ise biçim-anlam eşleşmeleri olarak tanımlanan dilsel yapıları incelemektedir. Söz konusu alanı özgün ve farklı kılan, dilbilgisinin anlamdan tamamen bağımsız olarak ele alınmasının mümkün olmadığına ilişkin varsayımdır. Dilbilgisi bilişsel paradigma içerisinde anlambilgisinden özerk bir sistem olarak ele alınmaz. Paradigmanın ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren en yoğun çalışılan konulardan biri işlev sözcüklerinin ürettiği uzamsal sahneler ve uzamsal sahnelerin dilde kodlanma eğilimleridir. Konu ile ilgili, dilsel yapı ve biliş arasındaki dinamizm fiziksel deneyimlerimize dayanan bedenleşmiş bilişle ilişkilendirilerek dildeki uzamsal ve uzam dışı görünümlerin anlamsal temsilleri çeşitli araştırmacılar tarafından inceleme konusu yapılmıştır (Hawkins, 1984; Lakoff, 1987; Brugman ve Lakoff, 1988; Sandra ve Rice, 1995; Rice, 1996, Kreitzer, 1997; Lee, 1998; Rice, 1999; Tyler ve Evans, 2001, 2003).

1.1 Çokanlamlılık, İmge Şemaları ve Metafor

Çokanlamlılık, tek bir dilsel birimin farklı fakat birbiriyle bağlantılı anlamları içermesi durumunu ifade etmektedir ve geleneksel anlambilimde sadece sözcük anlamıyla sınırlı olarak ele alınmaktadır (Evans, 2007). Bilişsel dilbilim çerçevesinde bu olgu dilin tüm alt sistemlerinde gözlemlenebilen doğal bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, ayrıca eşadlılık ve tekanlamlılıktan farklı olarak tek bir sözcükbirimin sahip olduğu farklı anlamların, sınıflandırmaya ilişkin öntür yaklaşımıyla da paralel bir şekilde, merkezdeki tek bir anlamla sistematik ve anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunu varsaymaktadır. Bilişsel dilbilim, çokanlamlılığın oluşmasındaki en temel düzlemlerden birini *imge şemalarının* (ing. image schemas) değişim ya da dönüşümleriyle açıklamaktadır. İmge şemaları, bedenleşmiş biliş tezi üzerinden tanımlanabilir. Bedenleşmiş biliş, kavramsal yapının bedenleşmiş olduğunu yani bedensel deneyimlerimizle şekillendiğini savunmaktadır. Bedenleşmiş deneyimler, algılar ve bedensel hareketlerin örüntülerine dayanmaktadır. Bu tezle ilişkili olarak, paradigma içerisinde, anlambilimsel yapının da kavramsal yapıyı yansıttığı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla kavramsal yapının bedenleşmiş olduğu, insan bedeni ve fiziksel çevrenin zihinde temsil edilecek olan kavramların aralığını sınırladığı varsayıldığında dil sistemi ve bedenleşmiş deneyimlerle şekillenen kavramlar arasındaki nedensellik araştırılabilir ve bu kavramların dilde kodlanış biçimleri ortaya çıkarılabilir (Evans ve Green, 2006). Bedenleşmiş deneyimlerimizle şekillenen bilişsel yapı imge şemalarını da içeren kavramsal temsillerden oluşur. İmge şemaları fikri, 1970'lerin ortalarında Talmy (1972, 1975, 1978, 1983) ve Langacker (1976, 1987) tarafından uzamsal ilişkileri kodlayan birimler üzerine gerçekleştirilen deneysel araştırmalardan doğmuştur (Dodge ve Lakoff, 2008) ve Johnson (1987) tarafından bir kuram olarak geliştirilmiştir. İmge şemaları olarak adlandırılan bilgi temsilleri, çevremizle girdiğimiz etkileşimle bedensel hareketlerimiz sonucunda edindiğimiz duyuşsal ve algısal deneyimlerden kaynaklanır (Johnson, 1987).

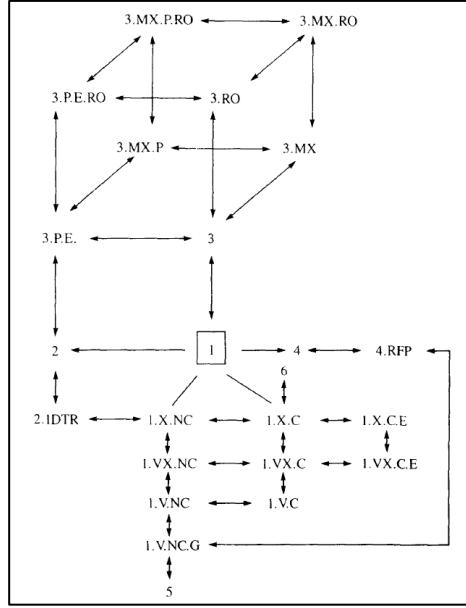
Konu ile ilgili olarak, alanyazında çeşitli araştırmacılar (Hawkins, 1984; Lakoff, 1987; Brugman ve Lakoff, 1988; Kreitzer, 1997) uzamsal ilişkileri kodlayan dilsel öğelere odaklanan çalışmalar yürütmüştür. Farklı diller üzerine yapılan çalışmalar göstermiştir ki dillerin uzayı ve konumu tanımlama biçimlerinde önemli bir çeşitlilik gözlenirse de temel imge şemalarının sayısı görece sınırlıdır.

Diller; yaptıkları temel uzamsal ayrımlara, bu ayrımların kombinasyonlarına, uzamsal terimlerin hangi dilbilgisel sınıfa ait olduğuna ve betimlemeler için kullanılan farklı referans çerçevelerine göre farklılık gösterir (Dodge ve Lakoff, 2008). Farklı dillerde uzamsal ilişkileri kodlayan dilsel öğeler ve uzamsal betimlemeler sözü edilen özellikler açısından çeşitlilik gösterse de bütün dillerin temel imge şemalarını ve referans çerçevelerinin sınırlı sayıdaki envanterini kullandığı varsayılmaktadır. İmge şemalarının bir dilde nasıl ifade edildiği yani kullanılan dilsel öğenin hangi dilbilgisel sınıfta bulunduğu dilin tipolojik bir özelliği olarak ifade edilmektedir. Söz konusu imge şemaları ilgeçler, eylemler ya da bağımlı biçimbirimler aracılığıyla kodlanabilir. Örneğin, KAYNAK-YOL-HEDEF imge şeması İngilizcede *from, out of, off, to, into ve onto* gibi ilgeçlerle kodlanırken Türkçede aynı imge şeması ayrılma ve yönelme ad durum ekleriyle dilsel düzlemde incelenebilmektedir. Ayrıca belirli bir dilsel biçimin kodladığı uzamsal ilişki tek bir temel imge şemasına bağlı olmak yerine farklı imge şemalarının bir kombinasyonu da olabilir. Örneğin İngilizcede *into* ilgeci KAPSAMA ve KAYNAK-YOL-HEDEF şemalarının bir araya gelmesiyle sahnelenebilmektedir. Dolayısıyla diller arası çeşitliliğe neden olan bir diğer parametre dillerde imge şemalarının nasıl bir araya getirildiğidir.

Uzamsal ilişkilerin dilde kodlanma örüntülerine ilişkin öncü çalışmalardan olan Brugman ve Lakoff'un (1988) *over* ilgeci üzerine gerçekleştirdikleri araştırma, alanda daha sonra yapılacak olan çalışmaları şekillendirmesi açısından önem taşımaktadır. Brugman ve Lakoff (1988) ilgeçleri *imleyen* (ing. *trajector*) ile *sınır* (ing. *landmark*) arasındaki uzamsal bir ilişki olarak ele almaktadır ve bu çerçevede, ilgeçlerin anlambilimsel gösteriminde oldukça detaylı bir sunum ortaya koymaktadır (Tyler ve Evans, 2001). *Over* üzerine yaptıkları çalışmalarında ilgecin çokanlamlılığının gösteriminde imge şemalarına dayanan *yayılan ağ* (ing. *radial network*) gösterimini kullanmaktadır. Bu gösterimde farklı anlamlarla ilişkili olarak ele alınan imge şemaları ve bu şemaların alt şemaları oklar ile bağlantılandırılır ve ilişkilendirmenin bütünü imge şemalarının benzerlikleri ya da kurulan metaforik ve metonimik bağlar aracılığıyla bir ağ oluşturur².

² Brugman ve Lakoff tarafından yapılan bu çalışmalar alanda öncü çalışmalar olarak büyük öneme sahip olsalar da ilerleyen dönemlerde farklı dilbilimciler (Sandra ve Rice, 1995; Rice, 1996; Kreitzer, 1997; Tyler ve Evans, 2001) tarafından incelenmiş ve çeşitli yönlerden eleştirilere konu olmuşlardır. *Tam özgülleştirici* (ing. *full-specification*) yaklaşımlar olarak da tanımlanan bu yaklaşımlara ilişkin tespit edilen zayıflıklar şu şekilde sıralanabilir (Sandra ve Rice, 1995): (i) farklı anlamların tanımlanması için açık metodolojik ilkelerin olmaması; (ii) belirlenen farklı anlamların anlambilimsel ayrımlara (sözcüğün farklı anlamları) mı yoksa referans ayrımlarına mı (tek bir anlamın farklı

Görsel 2. Over ilgeci çokanlamlılık gösterimi (Brugman ve Lakoff, 1988, s. 497)

Görsel 2'deki 1 olarak numaralandırılan düğümden başlatılan formüller, doğrudan öntür anlama bağıl imge şematik dönüşümleri temsil ederken, 2, 3 ve 4 uzanımlar ve ilgili şemaları; 5 ve 6 ise metaforik dönüşümleri kodlamaktadır. Bu bağlamda, yayılan ağ analizi yöntemini kullanan Lakoff (1987) çokanlamlılığı imge şemaları ile kavramsal metaforlara ilişkin terminolojiden yararlanarak göstermektedir. Bilişsel mekanizmalarımızın işleyiş örüntülerinden biri olarak ele alınan metafor, bilişsel dilbilimde en çok araştırılan olgulardan biri

bağlamsallaştırmaları) karşılık geldikleri konusundaki belirsizlik; ve (iii) ağların doğru bilişsel yorumunun ne olması gerektiğine dair bir belirsizlik. Eleştirilerin temel konusu olan düz anlam ve yan anlamların belirlenmesinde net metodolojik ilkelerin bulunmaması sorununun çözümü olarak Taylor ve Evans tarafından bir *İlkel Çokanlamlılık Modeli* (ing. Principled Polysemy Model) önerilmiştir. Bu model hem uzamsal yapıların hem de diğer sözlüksel öğelerin çokanlamlılığının anlambilimsel ağlar yoluyla gösterilmesi açısından yol gösterici bir yöntem olarak çeşitli dillere ilişkin birçok çalışmaya kaynaklık etmiştir (Türker, 2005; Huerta ve Guitart, 2009; Haglund vd., 2010; Kang, 2012; Wang ve Su, 2015; Ursini ve Giannella, 2016; Huang ve Tyler, 2018; Jan ve Tyler, 2018; Saeed, 2018). Bu çalışmada her iki kuramdan da yararlanan karma bir metodolojik süreç izlenmiştir.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Lakoff ve Johnson tarafından 1980 yılında ortaya koyulan *Kavramsal Metafor Kuramı* (ing. Conceptual Metaphor Theory), dildeki metaforların sadece sözbilimsel süslemeler olmadığını, çok daha önemlisi temel bir bilişsel işleyişin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Bu kurama göre, bedenleşmiş biliş anlayışıyla da paralel olarak, insanlar somut ve algısal deneyimlerini kullanarak soyut kavramsal alanlar ve sahneler yaratmaktadır. Kavramsal metaforlar dilin ve düşüncenin karmaşıklığını incelemek bağlamında önemli bir araç olma görevine sahipken ayrıca bireysel ve toplumsal deneyimlerin düşünme ve dil arasındaki etkileşimselliğini ortaya koymak açısından da işlevsel bir bilgi kümesidir. Kövecses (2002), dildeki metaforların aynı zamanda kültürel bir ürün olduğunu savunmaktadır ve o dilin konuşulduğu toplumun değerleri, inançları, deneyimleri ve kültürel özelliklerine ilişkin bilgi verebileceğini ifade etmektedir. Kavramsal Metafor Kuramı'na göre bilişsel metaforlar kaynak ve hedef olarak adlandırılan iki bilişsel alan arasında kurulan bağlantılar üzerinden tanımlanmaktadır. Örneğin, AŞK BİR YOLCULUKTUR (Lakoff ve Johnson, 1980) metaforu incelenecek olursa, *yolculuk* kaynak alan, *aşk* ise hedef alan olarak ele alınmaktadır. *Yolcu, yol, yoldaki engeller ve varış noktası* gibi kaynak alan içerisindeki kavramlar ile *sevgililerin ilişki durumu, sorunları, ilişkinin geleceği* vb. arasında bağlar kurulmakta ve hedef alandaki kavramlar kaynak alan aracılığıyla tanımlanmaktadır. Bu eşleşmelerin somut alanlardan soyut alanlara doğru ilerlediği varsayılmaktadır.

1.2 Türkçede Çokanlamlılık ve Ayrılma Durumu Kodlaması

Türkçe dilbilim alanyazınında çokanlamlılık üzerine yapılan araştırmaların bir bölümünün derlem-temelli perspektifle yürütüldüğü gözlenmektedir. Genellikle çokanlamlı eylemlerin araştırma konusu yapıldığı söz konusu çalışmalarda düğüm sözcüklerin farklı uzanımları betimlenirken Türkçe sözlüklerdeki maddebaşı girdilerinde tespit edilen bazı tutarsızlıklar da vurgulanmıştır (bkz. Uçar, 2009; Erköse, 2014; Uçar, 2017; Erköse ve Uçar, 2020; Uçar, 2023). Söz konusu çalışmaların bilişsel paradigma çerçevesinde şekillendiği ve *Uygunluk Kuramı* (ing. Optimality Theory), öntür sınıflandırma gibi anlayışların kuramsal dayanak olarak yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmada da benzer bir yaklaşım sergilenmiş ve bu doğrultuda alanyazındaki çalışmalardan faydalanılmıştır. Ayrıca çokanlamlılık üzerine yapılan bazı araştırmalarda da farklı sözcüksel ulamların çokanlamlılık yapıları incelenirken özellikle çokanlamlılık ve eşadlılık ayrımı tartışılmıştır (Atmaca, 2013; Akyıldız, 2023; Havuz, 2023). Bu çalışmalar dilin anlam içeriği ve işlevselliğinin gösterilmesi açısından önemli katkılar sağlamaktadır.

Türkçede uzamsal ilişkileri kodlayan dilsel öğelerden biri olan ayrılma durum eki [-DAN] çeşitli dilbilim ve Türkoloji kaynaklarında ele alınmaktadır. Dilbilim kaynaklarında (Göksel ve Kerslake, 2011; Kerez, 2012; van Schaik, 2020) ayrılma durum eki, ad durum ekleri başlığı altında değerlendirilmekte ve

düzanlamsal açıdan hareket bildiren bir eylemin başlangıç noktasını kodlamasıyla tanımlanmaktadır. Ayrıca kaynaklarda ayrılma durum ekinin sıfat (*halinden memnun*), ilgeç (*milattan önce*) ve eylemlerin (*örümcekten kork-*) tümleci olarak kullanıldığına; nedensellik (*açlıktan bitkin düş-, kederden yataklara düş-*), karşılaştırma (*çitadan hızlı, bir tondan ağır*), fiyat (*kaç liradan aldın, on liradan satıl-*), parça bütün ilişkisi (*öğretmenlerden biri, pizzadan bir dilim*), ham madde/ materyal (*ahşaptan masa, altundan bilezik*) ve kaynak (*pencereden gir-, yaşlı adamdan al-*) kodlamalarında kullanıldığına değinilmektedir (Lewis, 2000; Göksel ve Kerslake, 2011; Ketrez, 2012; van Schaaik, 2020).

Türkoloji kaynaklarında ise söz konusu ekin ad (ya da isim) durum ekleri başlığı altında incelendiği ve temelde bir eylemin başlangıç/çıkış noktasını belirttiği ifade edilmektedir (Korkmaz, 1992; Ediskun, 1999; Hengirmen, 2006). Kaynaklar, bu yapının sözcük türleri arasında farklı anlam ilgileri kurduğu üzerine de odaklanmaktadır. Bunların arasında neden (*korkudan ağla-, kederden öl-*), miktar (*kekten ye-, pizzadan kes-*), zaman (*sabahtan gel-, Osmanlı'dan beri*), fiyat (*kaçtan sat-, beşten al-*) kodlamalarının yanı sıra bir durumun genel nitelikle ilgisini göstermek (*yüksek niteliklerden biri, kurallardan biri*), karşılaştırma yapmak (*Ahmet'ten uzun, sirkeden ekşi*) ya da bir nesnenin neyden yapıldığı hakkında bilgi vermek (*gümüştten kolye, yünden kazak*) gibi anlamsal işlevlerine de değinilmektedir.

Dilbilim ve Türkoloji kaynakları, Türkçede ayrılma durum ekinin öntür ve çevresel kullanımları kapsamında bazı temel bilgiler sunmakla birlikte ortaya konan anlamların birbiriyle olan bağıntısı ve bu bağıntıların sağlanma biçimine ilişkin görgül bir izlek oluşturmamaktadır. Bu çalışmada bilişsel dilbilim paradigması çerçevesinde Türkçede ayrılma durum ekinin öntür anlamını belirlemek ve diğer uzamsal ve uzamdışı kavramlaştırmaların öntür anlamla ve birbirleriyle olan ilişkisini gerçekleştirmiş dilsel veriler üzerinden ortaya koymak amaçlanmıştır.

2 Yöntem

Karma modelde desenlenen bu araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) 3.0 veri tabanında yer alan sözlü ve yazılı metinler oluşturmaktadır. TUD 3.0 50 milyon sözcükten oluşan, 24 yıllık bir dönemi (1990-2013) kapsayan, günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren; geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlemdir. Kullanıcılar çok çeşitli kısıtlama ölçütleri ile (medya, metin örnekleme, konu alanı, türev metin biçimi, yazar cinsiyeti, hedef okur ve metin türü vb.) sorgularını gerçekleştirebilirler. Ayrıca TUD v3 sürümünde kullanıcılar sözcük türüne ve eklere göre de sorgu yapabilmekte; çöksözcüklü birimleri arayabilmektedir. Ayrıca sorgularını düzenli ifadeler olarak da gönderebilmektedir (Aksan vd., 2012).

Araştırmanın örneklemini derlemeden rastgele örnekleme yoluyla seçilen 2500 bağımlı dizin görünümü oluşturmaktadır. Aynı bağımlı dizinde birden çok bulunma durumu kodlamasıyla gözlenmesi sebebiyle 2500 bağımlı dizin üzerinden 3222 sahneye ulaşılmıştır. Kodlamaların bir bölümünde ayrılma durumunun deyim yapılanmaları içerisinde kullanılması, sözcüksel birimin türetimsel bir parçası olarak yer alması ve söz konusu bağımlı biçimbirimle yeni bir sözlükbirim oluşturma eğilimleri gözlenmiş, araştırma konusu ile doğrudan bağıntılı olmaması nedeniyle bu tür yapılanmalar araştırmaya dahil edilmemiştir. Aşağıda bu koşulları örnekleleyen tanık tümcelere yer verilmektedir. (Bkz. TT 1-3)

- (1) Bana gelince, ben pek uslu ve söz dinleyen takımından olmadığım için havadan sudan bir montaj hazırlarım belki de. [W-LI22C2A-0352-181]
- (2) Öte yandan New York Times'ta çıkan bir haberde, "Pazartesi günü üyelik müzakereleri başlarsa, bu AB için önemli bir an ve Türkiye'nin Avrupa ekonomik ittifakıyla birleşmeye yönelik 42 yıllık çabasında çok önemli bir adım olacaktır" denildi. [W-RE30D1B-2099-2094]
- (3) ... kahramanlar yeterince inandırıcı, kendiliğinden, doğal ya da özgün değildir; roman bu topraklara sonradan gelmiş bir tür olduğu için, malzeme ikinci elden bir malzeme olduğu için, roman kahramanları da taklit arzuların, kopya edilmiş duyarlıkların, kitaptan kapma hülyaların, gecikmiş azapların esiri olmaktan kurtulamazlar. [W-NA16B0A-0314-1540]

Bu kapsamda araştırmada toplam 2372 ayrılma durumu kodlama sahnesi üzerinden çözümleme yapılmıştır.

Veri çözümleme sürecinde Gökçe'den (2006) düzenlenerek alıntılanan akış planı kullanılmıştır:

Amacın Belirlenmesi: İçerik analizinin amacı Türkçede ayrılma durumunu kodlayan [-DAn] biçimbiriminin çokanlamlılık görünümünü derlem temelli bir perspektifle ortaya koymaktır.

Varsayım Oluşturma: Araştırma iki temel varsayıma sahiptir. Bunlardan ilki bağımsız biçimbirimlerle birlikte bağımlı biçimbirimlerin de anlambilimsel bağlamda görgül olarak incelenebileceğidir. İkinci varsayım ise araştırma konusu [-DAn] biçimbiriminin öntür anlamı dışında çevresel anlam ve uzanımlara da sahip olmasıdır.

Ulam Sisteminin ve Kodlama Kurallarının Oluşturulması: Ulamlar öntür uzanım, imge şematik dönüşümler, çevresel uzanımlar ve metaforlar olmak üzere dört ana başlıkta ele alınmıştır. Kodlamada kuralları öntür uzanımda KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemasına sahip olma, sahnelerin üç boyutlu ve büyük oranda gözenekli bir kaynak üzerinden kurulum sağlaması; imge şematik dönüşümlerde somut bir bağıntı üzerinden farklı şematik-parçasal değişimlerin izlenebilmesi; çevresel uzanımlarda parçasal değişimlerin üzerinde, uzamsal fakat daha karmaşık bir kurulum sağlanması; metaforik kurulumlarda belirli bir kaynak

alandan hedef alana doğru ilerleyen uzamdışı sahnelerin oluşması olarak belirlenmiştir.

Verilerin Kodlanması/Sunumu: Veriler MS Excel üzerinden, belirlenen ulam sistemine uygun olarak kodlanmış ve bulgular betimsel istatistik kapsamında sıklık ve yzde analizleri aracılığıyla sunulmuştur. Ayrıca öntür uzanım, imge şematik dönüşümler, çevresel uzanımlara ilişkin uzamsal ve uzamdışı görünümler çeşitli görseller üzerinden açıklanmıştır. Kodlamalar araştırmacılar tarafından ayrı ayrı gerçekteştirilmiş, uygunluk sağlamayan sınıflandırmalar ayrıca değerlendirilmiştir.

Yorumlama: Araştırmadan elde edilen bulgular, öncelikle kendi içinde bütünsel olarak yorumlanmış, sonrasında alanyazında yer alan ilgili çalışmalarla ilişkilendirilmiştir.

3 Bulgular ve Yorum

Verisetindeki bağımlı dizinler incelendiğinde ayrılma durumu kodlayan sahnelerin bir bölümünün uzamsal, bir bölümünün de uzamdışı oldukları gözlenmiştir. Öntür uzanım doğal olarak uzamsal sahnelerin merkezinde yer almaktadır ve çeşitli imge şematik dönüşümlerle farklı alt sahneleri kodlamaktadır. Ayrıca öntür uzanımın yanı sıra TEKLİK-ÇOKLUK imge şemasıyla bağıntılı olan TOPLAMA, KİTLE, PARÇA-BÜTÜN alt şemalarına da rastlanmaktadır. Uzamdışı sahneler incelendiğinde öntür uzanımın metaforik kurulumlarının yanı sıra imge şematik dönüşümler ve çevresel uzanımların da metaforik uzantılarının olduğu gözlenmektedir. Tablo 1’de sahne türleri, uzanımlar ve dönüşümlerin niceliksel görünümleri yer almaktadır.

Tablo 1. Uzanım ve dönüşümlerin genel sıklık dağılımları

ST	Uzanım ve Dönüşümler		f	ft
		ÖNTÜR UZANIM	134	
uzamsal sahneler	imge şematik dönüşümler	YÖNELİM	122	
		AKTARIM	99	
		ALGI	56	
		DEğİşİM	45	
		KONUM	32	
		ARALIK	25	
		BİNİşİK YOL	18	
		REFERANS	16	596
		MEYDANA GELME	13	
		YİNELEME	10	
	çevresel uzanımlar	TOPLAMA	12	
		KİTLE	11	
PARÇA-BÜTÜN		3		

		<i>metaforik</i> ÖNTÜR UZANIM	1009
uzamdışı sahneler	metaforik imge şematik dönüşümler	<i>metaforik</i> REFERANS	156
		<i>metaforik</i> ALGI	130
		<i>metaforik</i> KONUM	114
		<i>metaforik</i> AKTARIM	65
		<i>metaforik</i> ARALIK	56
		<i>metaforik</i> DEĞİŞİM	46
		<i>metaforik</i> YÖNELİM	24
		<i>metaforik</i> BİNİŞİK YOL	17
		<i>metaforik</i> YİNELEME	7
		<i>metaforik</i> TOPLAMA	107
	çevresel uzanımlar	<i>metaforik</i> PARÇA-BÜTÜN	40
		<i>metaforik</i> KİTLE	5
Toplam	-	-	2372

Tablo 1 incelendiğinde toplam 2372 tümceden 596 tanesinde ayrılma durumunun uzamsal kurulumlar oluşturduğu görülmektedir. Uzamsal sahneler arasında en yüksek sıklık değeri öntür uzanıma aittir. Uzamdışı sahnelerin gözlemlendiği 1776 tümcede de bununla paralel olarak en yüksek sıklık metaforik öntür uzanımda gözlenmektedir. Uzamsal sahnelerden metaforik eşleşmeler sonucu üretildiği düşünülen uzamdışı sahnelerin tanık tümcelerin çoğunluğunu kapsamı kavramsal metaforların insan bilişinin işleyişinin önemli bir parçası olduğu tezini desteklemektedir. Çevresel uzanımların uzamsal ve uzamdışı sahnelerdeki sıklık sıralamaları aynı kalırken imge şematiklerin uzamdışı sahneler içindeki sıklık sıralamaları değişiklik göstermektedir. Örneğin uzamsal sahnelerde imge şematik dönüşümler arasında en çok gözlemlenen dönüşüm YÖNELİM dönüşümüken uzamdışı sahnelerde *metaforik* REFERANS dönüşümünün en yüksek sıklık değerine sahip olduğu görülmektedir.

3.1 Öntür Uzanım

ÖNTÜR (f=134) uzanım, belirli bir uzamsal parçacıkla ilişkili yinelenen bedensel deneyimler sonucu idealleştirilmiş bir zihinsel temsildir (Tyler ve Evans, 2003). [-DAn] durum ekine ilişkin öntür uzanım KAYNAK-YOL-HEDEF imge şeması görünümüyle temsil edilebilmektedir³. Lakoff ve Johnson (1980) KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemasını, imleyen sınırdan ayrılarak bir varış noktasına doğru hareket ettiği dinamik bir imleyen-sınır ilişkisi olarak tanımlamaktadır. Öntür

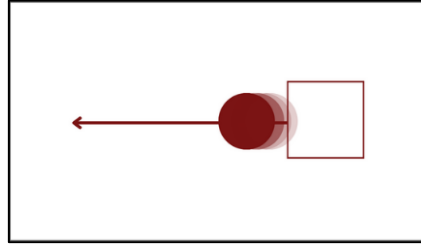
³ Öntür sahne kurulumunun belirlenmesinde ilk olarak inceleme konusu biçimbirimin somut uzanımsal görünümünün Türkçede ayrılma durumunu kodlaması ölçütü göz önüne alınmıştır. Ayrıca İngilizce *from* ilgeciyle somut uzanımsal eşleşmeye sahip olması ve söz konusu ilgecin öntür uzanımının alanyazında Vanparys (1984) tarafından KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemasıyla eşleştirilmesi de kurulumun belirlenmesindeki diğer bir ölçüttür.

görünümde eylemin imleyeni yatay bir yolda sınırdan çıkarak varış noktasına doğru ilerler. Varış noktasına ulaşma ya da ona giriş yapma potansiyeli söz konusu uzanım için olasıdır. Evans ve Green (2006) öntür kurulumda KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemasına ek olarak KAPSAMA imge şeması ve bu şemayı oluşturan KAP ve İÇ-DIŞ alt imge şemalarına da rastlanabileceğini belirtmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda ÖNTÜR uzanım kapsamında KAP imge şemasıyla bağıntılı olan boyut parametresi ön plana çıkmaktadır. Sınır, imleyenin ulaşabildiği ya da içine girebildiği üç boyutlu varlıklar olarak kavramlaştırılabilir. ÖNTÜR kurulum içerisinde uzanımsal değişimlere yol açan bir diğer parametre de *gözeneklilik* (ing. porosity). Bu parametre sınır kurulumunun hücre benzeri bir yapılanma sergilemesi ile açıklanabilir. ÖNTÜR uzanım içerisinde kodlanan kurulumların büyük bir bölümünde sınır gözenekli bir yapıya sahipken (Bkz. TT 4) bir kısmında gözeneksiz bir yapı karşımıza çıkmaktadır (Bkz. TT 5).

- (4) Ömer evden çıkarken, yataktan kalkıyor, köşeyi dönene dek pencereden bakıyordum. [W-IA16B3A-0871-1848]

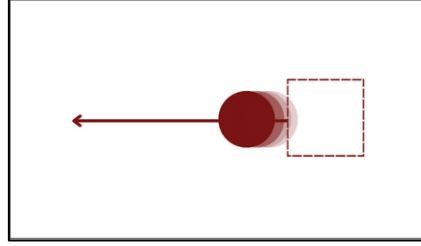
Görsel 3. ÖNTÜR kurulum sahnesi (gözenekli sınır)

ÖNTÜR uzanımında kodlanan şematik ilişki Görsel 3'te gösterilmektedir; burada hareketli daire, fiziksel bir yol (düz ok) boyunca hareket eden (kesikli ok) imleyeni; kare ise gözenekli özellik taşıyan sınırı temsil etmektedir. Sahnede dinamik bir imleyen- sınır ilişkisi kodlanmaktadır.

- (5) Onlar da şehre otuz kilometre uzakta bir kasabadan gelmişlerdi, bizim gibi. [W-KA16B0A-0118-2217]

Görsel 4. ÖNTÜR kurulum sahnesi (gözeneksiz sınır)

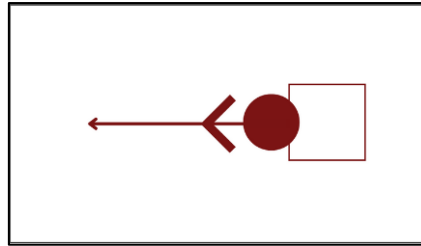
Görsel 4'te kurulum sahnesi büyük oranda aynı kalırken gözeneklilik parametresinin değerine bağlı olarak bu şematik ilişkide sınırın gözeneksiz oluşu kesikli çizgilerle oluşturulmuş olan kare şekli ile temsil edilmektedir.

3.2 İmge Şematik Dönüşümler

Verisetindeki bağımlı dizinler incelendiğinde [-DAn] biçimbirimine ilişkin 434 uzamsal imge şematik dönüşüm belirlenmiştir. YÖNELİM (f=122) imge şematik dönüşümü en sık rastlanan dönüşüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönüşümde baskın olarak eylemin yörüngesi kodlanmaktadır. İmleyenin bu uzanım içerisindeki kurulumlarda eğer bir hareket varsa hareketin, bir durum ifade ediliyorsa da bu durumun yönünü kavramlaştırdığı ifade edilebilir (Bkz. TT 6,7).

- (6) Karşı çatıdaki adam bir çığlık atıp damdan aşağı yuvarlanarak sokağa düşer. [W-JH13C4A-1319-132]
 (7) Sokaktan çıkmadan önce arkamdan "Hey!" diye seslendi. [W-JA16B4A-0875-2180]

Görsel 5. YÖNELİM imge şematik dönüşüm sahnesi

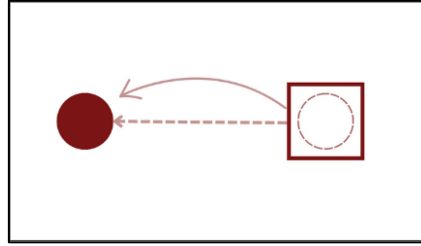

YÖNELİM dönüşümü ile kodlanan şematik ilişki Görsel 5'te gösterilmektedir; burada daire imleyeni, kare sınırı temsil ederken dairenin sağındaki ok sembolü imleyen hareketinin ya da durumunun yönelimini göstermektedir.

Verisetinde sıklık açısından ikinci olarak karşılaşılan AKTARIM dönüşümü, yönlendirilmiş fiziksel bir yol boyunca imleyenin sınırdan ayrılıp yeniden konumlandırıldığı bir imleyen-sınır ilişkisini kodlar. ntür uzanımında olduğu gibi KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemasıyla ilişkilendirilen bu uzanımında öntürden farklı olarak hareket ve yol kodlaması ikincil derecede önemli görünmekte olup KAYNAK alt şemasının ön plana çıktığı gözlenmektedir. Verisetinde söz konusu dönüşüme ilişkin 99 kuruluma rastlanmaktadır (Bkz. TT 8,9).

- (8) İçi iyice abartarak evden kendi yastık ve yorganımı getirmişti. [W-SE09C1A-0534-1731]
- (9) Gardroptan babamın geçici olarak bana verdiği altın kabzalı tabancayı aldım, gözden geçirdim, mermilerini saydım, sürdüm, yanımdaki sehpaye koydum. [W-IA16B2A-0771-2360]

Görsel 6. AKTARIM imge şematik dönüşüm sahnesi

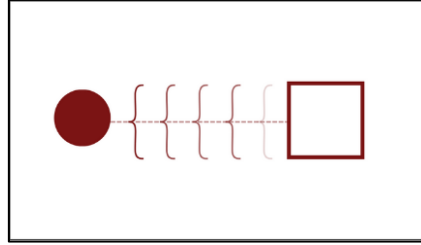
AKTARIM dönüşümüyle kodlanan şematik ilişki Görsel 6'da gösterilmektedir; burada kesikli çember, fiziksel bir yol boyunca yeniden konumlandırılan imleyenin eski konumunu simgelemektedir. Aktarım sonucu sınırdan ayrılan imleyen yeni konumuna doğru düz kesikli çizgi ile gösterilen yolda ilerlemektedir. Kavisli ok ise imleyenin yeniden konumlandırılması durumunu temsil etmektedir.

Ayrılma durumu kodlamasında ALGI imge şematik dönüşümü verisetinde etiketlenen diğer bir dönüşümdür (f=56). Bu dnüşümdede [-DAn] biçimbirimi görme ve işitme gibi algı kaynaklarını kodlamaktadır. KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemasıyla paralel bir işleyişe sahip olan söz konusu kurulum kapsamında [-DAn] biçimbirimi algılanan varlığın kaynaktan ayrılarak *ikincil bir fiziksel yolu* (ing. backgrounded physical path) (Brenda ve Mazurkiewicz-Sokołowska, 2022) takip edip hedefe yani algının alıcısına ulaşmasını kavramlaştırmaktadır. İkincil fiziksel yol kurulumunda imge şemasının yol parçası odakta değil arkaplanda kodlanmaktadır ve dinamik olmayan bir imleyen-sınır ilişkisine sahiptir. Vanpary (1984) algıyı, algılayandan uzaklaşma hareketi olarak değerlendirmekte ve bu bağlamda algılayandan algılanan řeye doğru gerçekleştirilen bir hareket

sahnesi kurmaktadır. ALGI dönüşümü fiziksel bir kurulum olarak duyuşal eylemlerle dilsel düzleme çıkmaktadır (Bkz. TT 10, 11).

- (10) Ömer evden çıkarken, yataktan kalkıyor, köşeyi dönene dek pencereden bakıyordum. [W-IA16B3A-0871-1848]
- (11) Başlangıçta çok zor olabilir çünkü gerçekten emm hem elinizdeki teksti takip etmek zorundasınız hem kulaklıktan gelen orijinal sesi dinlemek zorundasınız hem emm karşınızda monitörden o görüntüyü takip etmek zorundasınız. [S-AEABUZ-0021-627]

Görsel 7. ALGI imge şematik dönüşüm sahnesi

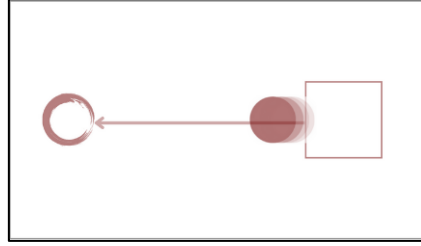

ALGI dönüşümü tarafından kodlanan şematik ilişki Görsel 7'de gösterilmektedir; burada daire duyuşal eylemin öznesini, kesikli düz çizgi ikincil yolu; kare ise sınırı temsil etmektedir. Kare kalın çizgilerle gösterilerek kurulumun kaynak odaklı oluşu vurgulanmıştır.

Ayrılma durumu kodlamasında diğer bir imge şematik dönüşüm DEĞİŞİM (f=45) olarak bulgulanmıştır. Bu uzanımda imleyen ve sınır ilişkisi oluştukları malzemenin aynı olmasından doğan fiziksel bir bağlantıya işaret etmektedir ve ayrılma durum eki bu uzanımda üretim sürecinin sonunda şekil ve boyut olarak değişikliğe uğramış imleyen yapıldığı malzemeyi kodlamaktadır (Türker, 2005). İmleyen ve sınır arasında statik bir ilişkiyi kodlayan bu dönüşüm, imleyen ve sınırın dış dünyada var olan nesnelere oluşması sebebiyle uzamsal bir imge şematik dönüşüm olarak değerlendirilmektedir (Bkz. TT 12, 13).

- (12) Kule... neyden kağıttan mı yapıyorsun? [S-BEABXO-0104-2232]
- (13) Kupa, plaket ve şiltlerin dağıtımından sonra yelkene maddi ve manevi destekte bulunan kişi, kurum ve kuruluşlara da ödül olarak bereketi sembolize eden porcelenden yapılmış birer nar verildi. [S-ADABCo-0241-2047]

Görsel 8. DEĞİŞİM imge Şematik dönüşüm sahnesi

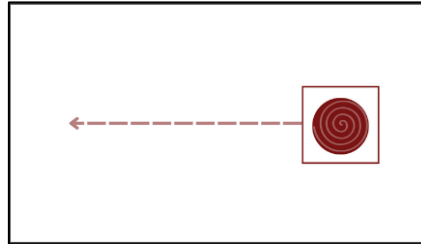

DEĞİŞİM dönüşümü tarafından kodlanan Şematik ilişki Görsel 8’de gösterilmektedir. Sahnenin tamamı saydam bir gösterimle temsil edilerek yol kavramlaştırmasının simgesel oluşuna dikkat çekilmektedir. Öntür Şemayla aynı temsillere sahip olan bu sahnede öntürden farklı olarak imleyeni temsil eden dairenin simgesel yolun sonunda deĐiŐime uğradığı görölmektedir.

DiĐer bir dönüşüm olarak karŐımıza KONUM (f=32) çıkmaktadır. Dönüşüme iliŐkin sahnelerde sınır, eylemin gerçekteŐtiĐi alana iŐaret etmektedir. Ayrılma durum eki bu uzanımda da KAYNAK-YOL-HEDEF imge Őemasıyla iliŐkilendirilmektedir; fakat burada ikincil fiziksel (Brenda ve Mazurkiewicz-Sokołowska, 2022) yol kodlanmaktadır (Bkz. TT 14,15).

- (14) Profesör Ferit Bernay'ın cezaevinden yazdığı bir diğer mektupsa Őöyle. [S-ADABCo-0238-660]
 (15) Radyonun üst katında yatacak yer ve karşı lokantadan yiyeceğim bedava yemek de buna dahildi. [W-MI27D1B-2813-2431]

Görsel 9. KONUM imge Şematik dönüşüm sahnesi

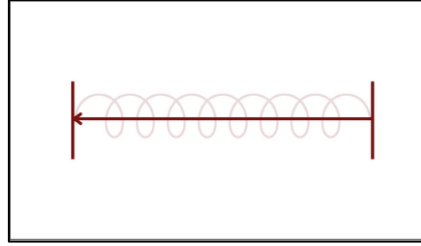
KONUM dönüşümü ile kodlanan Şematik ilişki Görsel 9’da gösterilmektedir. Burada daire imleyeni; imleyenin içerisinde gösterilen spiral imleyenin kare ile temsil edilen sınır içerisinde gerçekteŐtirdiĐi eylemi; kesikli düz çizgi ise ikincil yolu temsil etmektedir.

Belirlenen diğer bir imge Şematik dönüşüm ARALIK (f=25) olarak bulgulanmıştır. Dönüşüm, imleyenin sınırdan ayrılarak belirtilen bir varış

noktasına doğru ilerlediği ve eylemin gerçekleşeceği bölgenin genişliğini işaret eden bir imleyen-sınır ilişkisi kodlamaktadır. Ayrılma durumu, içinde ilgili eylemin gerçekleştiği bölgeyi işaretleyen yönlendirilmiş bir fiziksel yol ile ilişkilendirilir. Bölge, sınırdan başlar ve yolun son noktasında biter. Söz konusu dönüşümdeki kurulum, sırasıyla ayrılma durum eki ve yönelme durum ekiyle kodlanan bölgenin başlangıç ve sınırlarını belirtir (Bkz. TT 16,17).

- (16) Sarılım baştan sona düzensiz streptospiral (yumak-miliolin) düzendedir. [W-SB04A2A-1993-1325]
 (17) Üstelik altıncı hanedanlığın mezarları tek ve düz bir çizgi üzerinde güneyden kuzeye; eski kraldan yeni krala olmak üzere sıralanmıştı. [W-UE36E1B-3356-1523]

Görsel 10. ARALIK imge şematik dönüşüm sahnesi

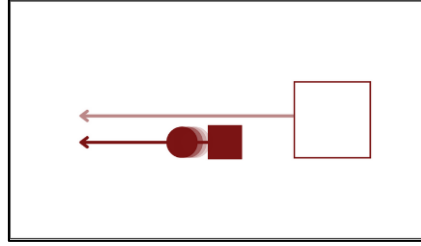

ARALIK dönüşümü tarafından kodlanan şematik ilişki Görsel 10'da gösterilmektedir; burada iki dikey çizgi kaynak ve hedefi, aralarındaki sola dönük düz çizgi ile gösterilen ok ise yolu temsil etmektedir. Yolun üzerine yerleştirilen silik yay ile kaynak ve hedefin sınırladığı bölge arasında eylemin ya da durumun gösterimi yapılmaktadır.

Diğer bir dönüşüm olarak karşımıza BİNİŞİK YOL ($f=18$) çıkmaktadır. Kurulumda öntür uzanım içerisinde tanımlanan KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemasıyla ilişkili olarak imleyenin sınırdan ayrılıp bir varış noktasına doğru hareket ettiği dinamik bir imleyen-sınır ilişkisine ek olarak yol içerisinde bir noktanın yeniden kaynak olarak kavramlaştırıldığı iç içe geçmiş iki yol şeması kodlanmaktadır. Bu tür sahnelerde dilsel düzlemde büyük oranda geç- eylemi karşımıza çıkmaktadır (Bkz. TT 18, 19).

- (18) Merdivenlerden aşağı inip alacakaranlık bir holden geçerek, aydınlık bir odaya giriyorum. [W-SA16B4A-0047-1862]
 (19) Karşı taraftaki odalardan birine gidiyorsanız, tuvaletten geçmek zorundaydınız. [W-NA16B2A-0742-1157]

Görsel 11. BİNİŞİK YOL imge Şematik dönüşüm sahnesi

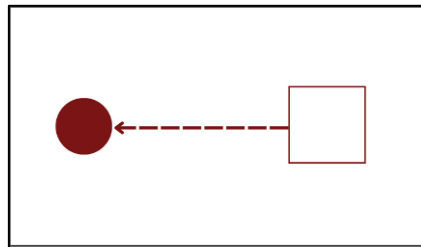

BİNİŞİK YOL dönüşümü ile kodlanan Şematik ilişki Görsel 11’de gösterilmektedir. Bu sahnede üst üste bindirilmiş iki KAYNAK-YOL-HEDEF Şeması bulunmaktadır. Üstte bulunan, daha büyük ve silik olarak gösterilen arka planda kalan yolun içinden bir nokta tekrar kaynak olarak belirlenmiştir; bu nokta küçük içi dolu kare ile temsil edilmiştir.

REFERANS (f=16) dönüşümü imleyenin konumunun değerlendirildiği fiziksel bir referans noktasını belirten sınırı kodlamaktadır. Bu doğrultuda söz konusu dönüşüm, MERKEZ-ÇEVRE, YAKIN-UZAK ve KAYNAK-YOL-HEDEF imge Şemalarıyla bağıntılıdır. MERKEZ-ÇEVRE imge Şeması, varlıkların merkezi bir nokta ve onu çevreleyen alan iliŐkiselliđi kapsamında mekansal organizasyonu içerir ve Johnson (1987) bu Şemanın neredeyse hiçbir zaman yalıtılmış ya da kendi kendine yeten bir biçimde deneyimlenemediğini belirtmektedir. REFERANS kodlayan sahnelerde bir dizi başka Şemanın söz konusu dönüşümle binişik bir ilişki kurduğu gözlenmektedir. MERKEZ-ÇEVRE imge Şeması dışında, YAKIN-UZAK imge Şeması da varlıkların bir gözlemciden ya da referans noktasından göreceli uzaklığıyla ilişkili olması nedeniyle söz konusu dönüşümle yakından bağıntılı olan diğer bir imge Őemasıdır (Bkz. TT 20, 21).

- (20) Başka bir yaralı ise, "Ben Őoförün yanında oturuyordum, kaza olunca bulunduğum yerden 10 metre ileriye uçtum. [W-RE30D1B-2121-2451]
- (21) Nereden sevdalandı Vicdan Raik'e! Kız çocuğu evden uzak büyüdü mü olacağı bu... [W-HA16B4A-0016-1370]

Görsel 12. REFERANS imge Şematik dönüşüm sahnesi

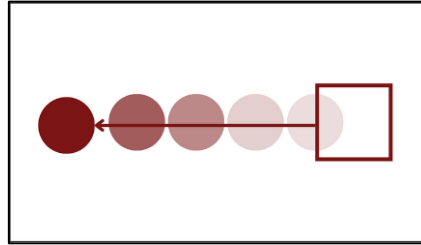

REFERANS dönüşümü kapsamında kodlanan şematik ilişki Görsel 12'de gösterilmektedir. Daire imleyene işaret ederken kare kendisine göre imleyenin konumunun değerlendirildiği referans noktası olarak temsil edilen sınırı göstermektedir. Kesikli düz çizgi ise sahnede odak dışında kalan yolu temsil etmektedir.

[-DAn] biçimbiriminin kodladığı dönüşümlerinden bir başkası da MEYDANA GELME (f=13) olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinamik bir imleyen-sınır ilişkisi kodlayan bu uzanımda ayrılma durum eki; KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemasıyla bağıntılı bir şekilde dış dünyadaki doğal ve gözlenebilir bir süreci, yol boyunca ilerleme ile kavramlaştırılmaktadır. Sürecin başlangıç noktasını oluşturan KAYNAK [-DAn] biçimbirimiyle kodlanmaktadır ve HEDEF de sürecin sonucuna işaret etmektedir (Bkz. TT 22, 23).

- (22) Bu özelliğiyle şahsında mevsimsel döngünün kişileştirildiği Dionysos, topraktan fişkıran bitkileri; bu bitkiler arasında özellikle bol tane ve tohumuyla bereketi çağrıştıran üzümü simgelemiştir. [W-SG03A1B-3272-2361]
- (23) Yumurtadan çıkan guguk yavrusu, yuva sahibi kuşun yumurta veya yavrularını yuvadan atar. [W-OB04A3A-1566-1741]

Görsel 13. MEYDANA GELME imge şematik dönüşüm sahnesi

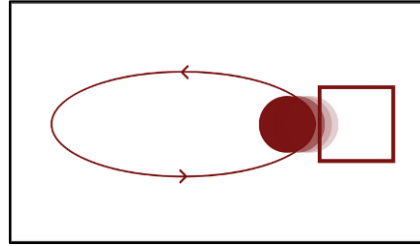
MEYDANA GELME dönüşümü tarafından kodlanan şematik ilişki Görsel 13'te gösterilmektedir. Diğer sahnelerde olduğu gibi daire imleyeni kare ise sınırı temsil etmektedir. Sahnenin kaynak odaklı oluşu karenin kalın çizgileriyle, bu dönüşüme özgü gözlemlenen doğal süreç yol üzerine konumlandırılan daireler ile gösterilmektedir.

Verisinde karşılaşılan diğer bir imge şematik dönüşüm ise YİNELEMEDİR (f=10). Söz konusu dönüşüm VARLIK imge şemasının alt şemalarından DÖNGÜ şemasıyla ilişkilendirilebilir. Bir DÖNGÜ, başlangıç noktasına doğru ilerleyen bir YOL olarak anlaşılabilir; tekrarlanabilen (YİNELEME) ve momentumun KUVVETİ sayesinde devam ettirilebilen bir süreci temsil eder (Cienki, 1997). Johnson (1987: 121) bu şemanın zamansallığı ve çok çeşitli olay dizilerini anlamak için

en temel modellerimizden biri olduğunu belirtmektedir. Türkçede ayrılma durum eki bu dönüşümde, imleyenin eyleminde kodlanan sürecin başlangıç noktasından yani sınırdan ayrılarak dairesel bir yol üzerinden tekrar yeni bir başlangıç noktasına döndüğü dinamik bir uzamsal ilişkiyi kodlamaktadır (Bkz. TT 24, 25).

- (24) Hakem, "başla!" dediği andan itibaren oyuncular, kaptanın elindeki sepetten oyuncakları elden ele geçirmek suretiyle en sondaki kutuya atarak doldurmaya çalışırlar. [W-RD39C4A-0651-451]
- (25) Başında koruyucu baretini bile olmayan, güvenlik ve çalışma halatı kullanmayan, emniyet kemeri takmayan, pis siyah çoraplarının yarısını açıkta bırakan mavi plastik terlikler giymiş, ekşi ekşi kalmış ter kokan bu adamlar bir binadan diğerine atlayarak geçiyor, yüksek inşaatların tepesinde dolaşıyor, yerdeki arkadaşları eski binaları yerle bir ediyor, başkaları çıkan molozu şehrin bir kıyısından küçülmüş iç denize dökerek üzerine bina yapacakları alanı temizliyor, daha enva-i çeşit iş yapıyor, karıncalar gibi çalışıyorlardı. [W-SA16B0A-0132-1088]

Görsel 14. YİNELEME imge şematik dönüşüm sahnesi

YİNELEME dönüşümünün şematik gösterimi Görsel 14'te gösterilmektedir. Bu sahnede de imleyen ve sınırın gösterimi daire ve kare ile yapılırken yol bu kez sahnede gözlemlenen döngü şemasına uygun olarak dairesel bir şekilde temsil edilmiştir.

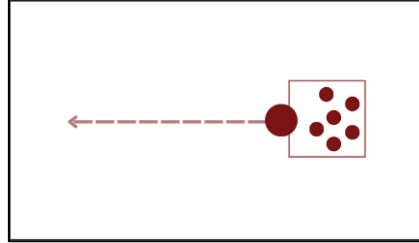
3.3 Çevresel Uzanım: TEKLİK-ÇOKLUK İmge Şeması

Verisetindeki kurulumlar incelendiğinde, ayrılma biçimbiriminin KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemasının yanı sıra birimler ve bunların bütünleri arasındaki ilişkiler arasında bağıntı kuran bir imge şeması olan TEKLİK-ÇOKLUK ile çevresel uzanımlar oluşturduğu gözlenmiştir. Bu uzanımlar TOPLAMA, KİTLE ve PARÇA-BÜTÜN olmak üzere üç alt şemayla gösterimsel hale gelmektedir. TOPLAMA (f=12) şeması varlıkların bir gruba veya kümeye ait olarak kavramlaştırılmasına işaret etmektedir. Bu bağlamda TOPLAMA uzanımı bir dizi varlığı ortak özellikleri veya ortak bir gruba üyelikleri sebebiyle bir bütün oluşturacak şekilde

algılamamızı sağlayan bu şemayla bağıntılı olarak değerlendirilebilir. Bu uzanımdaki statik imleyen-sınır ilişkisinde sınır bütüne işaret ederken imleyen de grubun bir üyesi olarak algılanmaktadır (Bkz. TT 26, 27).

- (26) Çünkü Mehmet sanıyorum çoğumuzun gazetelerden, televizyondan, basından izlediğimiz ve çoğunlukla anlayamadığımız yaşam öykülerinden birini çok canlı ve çok içtenlikle bizimle paylaşıyor. [S-ADABAO-0368-2409]
- (27) Yani her beş kişiden biri okul çağında ve bir okulda eğitim almakta. [S-ADABPZ-0356-301]

Görsel 15. TOPLAMA çevresel uzanımı sahnesi

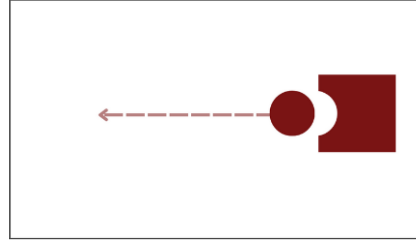

TOPLAMA uzanımı tarafından kodlanan şematik ilişki Görsel 15'te gösterilmektedir. Kare ve içerisinde konumlandırılan daireler sınıra dolayısıyla bütüne işaret ederken kareden kesikli bir çizgi üzerinde çıkan daire ise parçayı temsil etmektedir.

İkinci bir çevresel uzanım olan KİTLE (f=11) uzanımı TEKLİK-ÇOKLUK imge şemasının alt şemalarından olan SAYI-KİTLE imge şemalarıyla ilişkilendirilebilir. Yine statik bir ilişki içerisinde bulunan imleyen ve sınırın birim değil sayılamayan bir bütün olarak kavramlaştırılması bu uzanımı PARÇA-BÜTÜN uzanımından ayırt etmektedir (Bkz. TT 28, 29).

- (28) Şimdi sana bi şey diyecem o kolanyadan kullandınız mı? [S-BEABXO-0007-1952]
- (29) Kömürden 1000 gram, hidroelektrikten 33 gram, rüzgardan 20 gram, nüklelerden 38 34 gram. [S-ACABTZ-0336-466]

Görsel 16. KİTLE çevresel uzanımı sahnesi

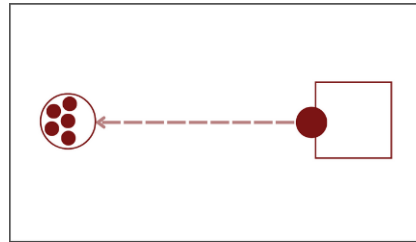

KİTLE uzanımı tarafından kodlanan şematik ilişki Görsel 16’da gösterilmektedir. İçi dolu kare kitlesel bütünü, ondan ayrılarak kesikli çizgi ile gösterilen yol üzerinde konumlandırılan daire ise kitlenin bir parçasını temsil etmektedir.

PARÇA-BÜTÜN ($f=3$) uzanımı varlıkların daha büyük bir bütünün kurucu parçaları olarak kavramlaştırılmasını ifade eder. KAYNAK-YOL-HEDEF şemasında KAYNAK bütünün bir parçası olarak kavramlaştırılırken HEDEF bütünü temsil etmektedir. Dilsel düzlemde büyük oranda *oluş-* eylemi karşımıza çıkmaktadır (Bkz. TT 30, 31).

- (30) İzleyen deney periyodunda eşit sayıda hayvandan oluşan üçer grup 7, 14, 21 ve 28 gün süreyle normal, protein taşıyıcısı olarak %20 jelatin içeren ve protein içermeyen bir diyetle beslendiler. [W-OB04A1B-4229-1501]
- (31) Tam 20 bölümden oluşan bu kitap, Freddie'nin 20 yıla yayılan röportajlarından derlenmiş alıntılardan oluşuyor. [W-XI45F1D-4818-2336]

Görsel 17. PARÇA-BÜTÜN çevresel uzanımı sahnesi

PARÇA-BÜTÜN uzanımını kodlayan şematik ilişki Görsel 17’de gösterilmektedir. Kare ile temsil edilen sınırdan ayrılan daire yolun (kesikli çizgi) sonundaki bütüne doğru yönelim gösterilmektedir.

3.4 Metaforik Kurulumlar

[-DAn] biçimbirimine ilişkin öntür uzanım, imge şematik dönüşümler ve çevresel uzanımların yanı sıra metaforik kurulumlara rastlanmaktadır. Toplam

1776 kaynak alan-hedef alan eşleşmesi kodlanmıştır. Kurulumlar öntür uzanıma ilişkin metaforlar, imge şematik metaforlar ve çevresel uzanım metaforları olmak üzere üç alt başlıkta dağılım sergilemektedir. Öntür uzanımın metaforik uzantıları incelendiğinde doğrudan gerçekleştirilen kurulumların yanı sıra ZAMAN, NEDENSELLİK, AYRILMA, KONU, FAYDA alt alanlarına da rastlanmaktadır. Doğrudan öntür uzanımla (f=41) bağlantı içerisinde olan kurulumlar incelendiğinde bu kurulumlarda öntür uzanımda kurulan dinamik imleyen- sınır ilişkisinin korunduğu fakat bu kez uzamdışı düzleme taşındığı gözlenmektedir. Öntür uzanımın metaforik kurulumlarında da KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemasına ek olarak KAPSAMA imge şeması ve bu şemayı oluşturan KAP ve İÇ-DIŞ alt imge şemalarına da rastlanabilmektedir (Bkz. TT 32, 33).

(32) Sıkıntıdan seni çıkarır, seni feraha alacaktır. [S-BEABXO-0455-1212]

(33) Ama diğer taraftan bardağın dolu tarafına bakarsanız biz bu krizden en karlı çıkan şirketlerden birisiyiz. [S-ADABAo-0308-1026]

ZAMAN (f=360) kurulumu uzamsal REFERANS uzanımından birçok farklı dilde de gözlemlenen ZAMAN UZAMDIR, ZAMAN HAREKETTİR ve ZAMAN YOLDUR (Lakoff ve Johnson, 1980) metaforik eşleşmeler sonucunda türetilmiş sahneleri kodlamaktadır. Lakoff ve Johnson'a göre zaman iki farklı şekilde kavramlaştırılmaktadır. İlk sahnede zaman hareket eden/dinamik bir nesnedir, ikinci sahnede ise zaman sabittir ve insanlar onun içinde hareket eder (Lakoff ve Johnson, 1980; Vanparys, 1984). Türkçede söz konusu biçimbirim zaman uzanımındaki kullanımında zamansal bir başlangıç noktasına ya da referans noktasına işaret etmesi nedeniyle, ayrılma biçimbirimi aracılığıyla kurulan zaman kavramlaştırmasının büyük oranda ikinci sınıfa ait olduğu gözlenmektedir. Buna paralel olarak Clark (1973) ve Jackendoff (1983) da zaman kavramlaştırmasıyla karşımıza çıkan yapıların mekansal ifadelerle benzerlik gösterdiğini ve zamansal kurulumlarının dizimde yer ilgeçleriyle aynı şekilde konumlandığını ifade etmektedir. Bu bağlamda somut düzlemde yer kodlayan [-DAn] biçimbiriminin metaforik düzlemde zaman kodlamasının beklendiği bir eğilim olduğu söylenebilir. Bağımlı dizinler incelendiğinde ZAMAN metaforik alanı çerçevesinde ayrılma biçimbirimiyle birlikte *önce, sonra, beri* gibi ilgeçlerin dilbilgisel birliktelik oluşturduğu gözlenmektedir. Zaman uzanımında değerlendirilen tanık tümcelerden bir kısmında sınır *sene, gün* ya da *ay* gibi doğrudan zamansal işleme sahip bir birimle kodlanırken bazı kurulumlarda *program, nişan* veya *savaş* gibi süreç içerisinde gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği belli bir eylem/etkinlik işaret eden sözcüklerle kodlanmaktadır (Bkz. TT 34, 35).

(34) Geçen seneden beri işte hani inceliyorum böyle onun tanrı kavramını, cennet kavramını, yaşam kavramını. [S-BEABXp-0156-2041]

- (35) Yani bir tüketim toplumu, o bizim zamanımızda 1980 yılındaki işte 12 Eylül'den sonra, insan şeyi değişti bu ülkede, profili değişti, insan, ya artık gençler benim oğlum da dahil, benim oğlum da kitap okumuyor. [S-AEABUZ-0021-355]

Kurulumların bir bölümünde eylemin ya da sıfatın imleyenden eylemsel ya da duyuşsal bağlamda doğrudan söz ettiği yapılanmalara rastlanmaktadır. Bu bağlamda *söz et-*, *bahset-* gibi edim eylemleri ile *hoşlan-*, *sev-* gibi durum eylemleri (bkz. Vendler, 1957) aracılığıyla kurulan uzamdışı bu alan, KONU (f=224) metaforik alanı kapsamında değerlendirilebilir (Bkz. TT 36, 37).

- (36) Ee! yani kimi zaman modernlik postmodernlikten söz ederken modernliğe realite olarak düşündüğümüzde gerçeği modernliğe atıfta bulunuldu sanki. [S-ADABPZ-0135-1033]
- (37) Yaşlı kadın bu iyi yürekli kızcağızdan çok hoşlanmış. [W-UA16B1A-1207-2263]

Verisetinde diğer bir metaforik eşleşme NEDENSELLİK (f=216) alanıyla ilişkilendirilmektedir. NEDENLER KAYNAKLARDIR ve NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR (Grady, 1997; Lakoff ve Johnson, 1999) gibi metaforlarla kavramlaştırılan ve dile yansması da bu doğrultuda gözlemlenen NEDENSELLİK olgusu Türkçede ayrılma durum ekiyle kodlanmaktadır. Nedensellik ile ilişkili yaygın metaforik modellerin bazıları ve farklı dillerdeki dilsel yapılara yansmaları Tablo 2 ve Tablo 3'te Lakoff ve Johnson'dan (1999) alınan eşleşmeler ve örneklerle gösterilmektedir:

Tablo 2. NEDENSEL YOL metaforik modeli eşleşmeleri

NEDENSEL YOL Metaforu	
kendinden güdümlü hareket	→ Eylem
yolcu	→ işleyen, yapan
konumlar	→ Durumlar
yol	→ eylemin doğal süreci
yolda olmak	→ doğal nedensellik
yol açmak	→ neden olmak
yolun sonu	→ ortaya çıkan son durum

Tablo 3. NEDENSEL YOL metaforik modeli dilsel örnekleri

Fransızca:	L'argent est la source de tous nos maux. "Para bütün kötülüklerimizin kaynağıdır."
İrlandaca:	Tiocfaidh an chointinn as. "Oradan tartışma çıkacak."
Arapça:	min "from, out of, due to"
Almanca:	Aus "out of; as a result of"
Rusça:	iz "out of; because of"
Endonezce:	asal "kaynak, köken; sebep" dari "from; due to"

Ayrıca Vanparys (1984), sebebin her zaman sonuçtan önce geldiğini ve deneyimimizle bağlantılı olarak nedensellik kavramlaştırmasının temelinde uzamsal ilişkilerle birlikte zaman kavramının bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrılma durum ekininin bu uzanımının da dolayısıyla hem öntür uzanımına hem de zaman uzanımıyla anlamlı bir ilişki içerisinde bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu durum çokanlamlılık kapsamında, farklı anlamların kendi içerisinde bir bütünlük sağladığı teziyle de paralellik göstermektedir (Bkz. TT 38, 39).

- (38) Hasta evvelce herhangi bir sebeple radyolojik kontrole tabi tutulmuş mudur? Göğüs içi bir hastalıktan tedavi olmuş mudur? Hangi ilaçları ne süre kullanmıştır, sonuçları ne olmuştur? Eğer varsa eski filimler ve dosyalar kontrol edilir.
- (39) İnsanın ileriki zamanlarda en acılı kahrı bu zulümden kaynaklanacaktır. [W-IH42A2A-1345-1938]

Öntür uzanımına ilişkin bir başka metaforik eşleşme AYRILMA (f=149) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kurulumda bir şeyi ya da bir durumu bırakmak/ondan mahrum kalmak, bir yerden ya da bir şeyden uzaklaşmak/ayrılmak sahneleri kavramlaştırılmaktadır. Veri setindeki kurulumlar incelendiğinde ayrılma biçimbiriminin söz konusu metaforik kullanımda *mahrum* ve *yoksun* gibi sıfatların tümleyicisi olarak ya da *al-*, *at-*, *ayrıl-*, *çık-*, *kurtul-* gibi eylemlerle birliktelik kurarak dilsel düzleme çıktığı bulgulanmıştır. Söz konusu metaforun farklı dillerde de görünümüne rastlanmaktadır. Örneğin Vanparys (1984) İSTİFA İŞTEN UZAKLAŞMAKTIR metaforu ile AYRILMA metaforik alanını örneklemektedir (Bkz. TT 40, 41).

- (40) İkincisi, bakmam lazım o insan çalışıyor mu, çalışmıyor mu? Bir müfettiş göndeririz inceler, raporu gelir, parti meclisine sunarız, parti meclisi evet derse görevden alırım. [W-NE39C3A-0613-121]
- (41) Kongreden galip çıkan ittifakçıları, partiden, hükümetten temizledi. [W-ME39C0A-0349-478]

Öntür uzanımına ilişkin bir diğer metaforik dönüşüm olarak FAYDA (f=69) dönüşümü olarak belirlenmiştir. Bu kurulumda *faýdalan-*, *iste-* ve *bekle-* gibi eylemler ayrılma durum eki kullanılarak KAYNAK-YOL-HEDEF şeması üzerinden kodlanmaktadır. Fayda, istek ya da beklenti kaynaktan söz konusu eylemin öznesine doğru hareket edecek şekilde kavramlaştırılmaktadır (Bkz. TT 42, 43).

- (42) Yapacağınız işle ilgili olarak üniversitede okurken, üniversite eğitiminin dışında başka kaynaklardan da faydalaniyorum diyen ve sanayile, iş yaşamıyla ilgili fikir sahibi oluyorum diyen kimse var mı? [S-ADABZ-0370-1390]
- (43) Bu yorum sanatsal birikimden yararlanmanın yolunu gösterdiği gibi bazı, somut film örneklerine yönelik bir değerlendirme mahiyetindedir. [W-GG37C1A-0444-1163]

Bağımlı dizinler incelendiğinde diğer bir metaforik kurulum düzlemi imge şematik dönüşümlerin doğrudan metaforik eşleşmeler üretebilmesiyle ilişkilidir. Verisetinde imge şematik dönüşümler yoluyla 8 farklı metaforik alana rastlanmıştır. İlk olarak 156 sıklıkla *metaforik* REFERANS uzanımı karşımıza çıkmaktadır. İmleyenin durumunun ya da konumunun değerlendirildiği metaforik bir referans noktasını belirten sınırı kodlayan bu kurulum KAYNAK-YOL-HEDEF, MERKEZ-ÇEVRE ve YAKIN-UZAK imge şemalarıyla ilişkilendirilmektedir. Kurulumda, sınır metaforik bir referans noktası olarak belirlenir ve imleyenin konumu ve metaforik hareketi sınıra göre değerlendirilir. Söz konusu kurulumda iki farklı alt alanla karşılaşılmaktadır. İlkinde REFERANS uzanımının uzamsal kurulumlarında olduğu gibi kaynak olarak kavramlaştırılan bir referans noktası ve imleyenin söz konusu noktaya olan uzaklık/ yakınlık kodlamaktadır fakat bu kez referans noktası metaforik bir noktadır ve genellikle bir duruma işaret etmektedir (Bkz. TT 44). İkinci alt alanda karşılaştırmaya ilişkin metaforik gözlemler yer almaktadır. Bu kurulumlarda ayrılma durum eki iki farklı varlığın belirli bir ölçüte göre kıyaslanmasında işlev sahibidir (Bkz. TT 45). İki varlık karşılaştırılırken varlıklardan biri diğerinin betimlenmesinde çıkış noktasını oluşturmaktadır ve iki varlık arasındaki farklılık bir varlıktan uzaklaşmak olarak kavramlaştırılmaktadır (Vanparys, 1984).

- (44) Şüphesiz ki, bu fetih, tesadüften uzak olup, tamamen, ince, uzun, satranç şeklindeki bir planın gereğiydi. [S-ACABQq-0423-563]
- (45) Uzun uzun zaman sonra, bu hatıranın üstü kardan beyaz tebessümlerle kapandı. [W-RI09C3A-0837-1994]

Metaforik ALGI (f=130) alanını uzamsal ALGI imge şematik dönüşümünün bir uzantısı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu kurulumda algıların kaynağının kodlandığı sahne somut olarak kavranmamakla birlikte KAYNAK-YOL-HEDEF imge şeması ve ALGI ALGILAYANDAN ALGILANAN ŞEYE DOĞRU HAREKETTİR

kavramsal metaforuyla (Vanpary, 1984) ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda metaforik düzlemde, ayrılma biçimbirimi belirli bir konuya ilişkin bakış açısını kodlamakta; sınır sözü edilen konuya ilişkin bir görüş noktasını işaret etmektedir. Söz konusu kurulumların ayrılma biçimbirimiyle birlikte genellikle *nokta*, *açı*, *yön* gibi sözcüklerle birlikte kodlandığı gözlenmiştir (Bkz. TT 46, 47).

- (46) Diğer taraftan bu hem akademik yönden değerli öğretim üyelerimizin ve değerli 400 kişinin almış olduğu bu belgelerin, bu sertifikaların başta üniversitemize, sonra ülkemize hayırlara vesile olmasını diliyorum, başarılı olmasını diliyorum. [S-ACAAPZ-0384-1585]
- (47) Sporun iki yönden yararı vardır; hem vücutta fizyolojik değişikliklere neden olur, hem de psikolojik açıdan destek verir. [W-JI22C2A-1048-1624]

Metaforik KONUM (f=114) kavramlaştırması, uzamsal KONUM ile bağıntılandırılabilir. Uzamsal kurulumda eylemin gerçekleştiği fiziksel uzam ile işaretlenen imleyen-sınır ilişkisi metaforik dönüşümde statikliğini korumakla birlikte soyut bir uzanımına sahip sahneler bağlamında değerlendirilmektedir. Bu kurulumda da uzamsalında olduğu gibi ikincil fiziksel yol (Brenda ve Mazurkiewicz-Sokołowska, 2022) kodlamasına rastlanmakta ve KAYNAK-YOL-HEDEF şemasının KAYNAK parçasına odaklanılmaktadır. Dolayısıyla metaforik dönüşümde kaynak ya da kökenin ön plana çıkarıldığı sahneler izlenebilmektedir (Bkz. TT 48, 49).

- (48) Bu fiyatlar maliyetin altında saptanmışsa, zarar genel bütçeden ödenmektedir ve ödenen fark, sadece zararın karşılığıdır. [W-DF05A3A-2982-457]
- (49) 33. 2886 Sayılı Kanun'un 51/a maddesine istinaden gıda maddeleri ihtiyacının piyasadan karşılandığı, mal alımına ilişkin faturanın ihale komisyonunca tasdik edildiği, ancak verile emrine ekli faturada ita amirinin onayının bulunmadığı... [W-MF18E1C-4155-2001]

Metaforik AKTARIM (f=65) alanı incelendiğinde yönlendirilmiş metaforik bir yol boyunca imleyenin sınırdan ayrılıp yeniden konumlandırıldığı bir imleyen-sınır ilişkisinin kodlandığı gözlenmektedir. Fiziksel AKTARIM imge şeması dönüşümünün metaforik uzantısı olarak karşımıza çıkan bu kurulumda fiziksel bir yol ve aktarım bulunmamakla birlikte aynı şekilde hareket ve yol kodlaması ikincil derecede öneme sahiptir ve imge şemasının KAYNAK bölümü odağa alınarak kodlama yapılmaktadır (Bkz. TT 50, 51).

- (50) Pelin'in Erdoğan'dan elektrik alamadığını söyleyerek aradan çekilmesi Sevilay'ı çok sevindirdi. [W-RI09C3A-0853-61]

(51) Seçimler için resmi kayıt yaptıran 42 kadından hiçbiri konseymden onay alamadı. [W-VD30D1B-2195-204]

Metaforik ARALIK (f=56) kurulumlarında imleyenin sınırdan ayrılarak belirli bir varış noktasına doğru metaforik bir yolda ilerlediği ve eylemin gerçekleşeceği bölgenin işaret edildiği bir imleyen-sınır ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda ayrılma biçimbiriminin metaforik yolun ve aralığın başlangıç noktasını kodladığı gözlenmektedir (Bkz. TT 52, 53).

(52) Bilgi işlem teknolojisiyle bütünleşip eğitimden sanayi üretimine ve günlük alışverişe kadar birçok faaliyete egemen oluyor. [W-HF10A4A-1834-1910]

(53) Biz kadınların cinsel tacizden koca dayacağına, yoksulluktan işsizliğe, heteroseksizmden metalaşmaya, ensestten sosyal güvencesizliğe, istediğimiz gibi giyinmemizin engellenmesinden eğitim hakkımıza kadar tüm sorunlarımızı içtenlikle, ana dilimizde, baskı altında olmadan konuşamadığımız bu ortam biz ulakların sözünü sözüne eklemesini engelledi. [W-OI37E1B-3058-2363]

Verisetindeki kurulumlar incelendiğinde *metaforik* DEĞİŞİM (f=46) alanının DEĞİŞİM imge şematik dönüşümünün uzantısı olduğu gözlenmektedir. Üretim sürecinin sonunda şekil ve boyut olarak değişikliğe uğramış olan imleyenin yapıldığı malzemeyi kodlayan fiziksel DEĞİŞİM uzanımındaki kurulumun metaforik uzanımında SÜREÇ YOL BOYUNCA HAREKETTİR (Lakoff, 2006) kavramsal metaforundan kaynaklanan metaforik bir yol kodladığı söylenebilir. İmleyen ve sınır kurulumlarının iki alt sahnede izlenebildiği bu kurulumların ilkinde imleyen ve sınır fiziksel nesnelere ulamı altında değerlendirilmekte fakat fiziksel bir dönüşüm yerine bir durum ya da koşuldan başka birine geçiş kodlanmaktadır [bkz. TT 54]. İkinci kurulumda ise hem imleyen hem de sınırın soyut yapılanmalar ulamı altında değerlendirilebildiği ve hammaddeden ürüne doğru olan bir dönüşümü kodladığı gözlenmektedir [bkz. TT 55].

(54) "Evrak çantasından bebek bezi çantasına" 180 derecelik bir dönüş yapan kadınların dergisi Total 180'i, hazırlayanlar, "profesyonel yaşamdan ev kadınlığına dönenlerin dergisi" olarak tanınıyor. [W-SI27D1B-2465-58]

(55) Ben yüzyıldır yasaklanmış bir dilden bir roman dili kurmaya çalışıyorum. [W-SH43C4A-3321-2429]

Metaforik YÖNELİM (f=24) alanı, eylemin yöneliminin kodlandığı uzamsal YÖNELİM görünümünün metaforik bir uzantısı olarak sahnelenmekte, uzamsal görünümünden farklı olarak kurulumlarda metaforik bir yönelim kodlanmaktadır. SÜREÇ YOL BOYUNCA HAREKETTİR (Lakoff, 2006) metaforundan yola çıkarak eylemler ve süreçler metaforik bir yol olarak kavramlaştırılmaktadır (Bkz. TT 56, 57).

- (56) Şimdi işte kimlik en kısa yoldan ve temel olarak böyle tanımlanabilir. [S-ADABPZ-0134-1284]
- (57) Bir şeyi kimsenin aklına gelemeyecek bir yoldan yakalayıp anlatır. [W-TI09C3A-1229-735]

Fiziksel BİNİŞİK YOL uzanımının bir uzantısı olan *metaforik* BİNİŞİK YOL (f=17) iç içe geçmiş iki sürecin kodlandığı sahneler yaratmaktadır. Söz konusu metaforik alanda, uzamsalında olduğu gibi yoğun olarak *geç-* eyleminin dilsel düzleme çıktığı gözlenmekle birlikte kurulumlarda SÜREÇ YOL BOYUNCA HAREKETTİR (Lakoff, 2006) kavramsal metaforu izlenebilmektedir (Bkz. TT 58, 59).

- (58) Her yıl çok ayrıntılı bir sağlık kontrolünden geçmek zorunda olan kontrolörler, duyma ve görme sorunlarının özellikle 15 yıldan sonra ortaya çıkmaya başladığını anlatıyorlar. [W-NI27D1B-2459-830]
- (59) Değerli milletvekilleri, Türkiye ve dünya, çok kritik bir dönemden geçiyor. [S-ACABQq-0422-1840]

Metaforik YİNELEME (f=7) uzanımı, imleyen eylemde işaret edilen sürecin başlangıç noktasından yani sınırdan ayrılarak yeni bir başlangıç noktasına döndüğü ve bu döngünün tekrar ettiği dinamik bir uzamsal ilişkiyi kodlayan YİNELEME uzanımının metaforik düzlemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurulumlarda yolun metaforik bir yol olmasının yanında imleyen ve sınırı da fiziksel olmayan varlıklar oluşturmaktadır (Bkz. TT 60, 61).

- (60) ... "seneye bu yollar bu trafiği kaldırmaz...", "biz adam olmayız...", "onların hepsi benim yanımda yetişti...", "Amerikalı bilim adamları...", "Japonlar bunu yapmışlar..." şeklindeki konuşmalar uzar, genişler, konudan konuya atlanır. [W-HH42C1A-0296-1651]
- (61) ... üstüne üstlük, o çoktan yerleşmiş bu adaya, biz henüz yoldayız, yolun başında, bir yorumdan ötekine ilerleyecek az ya da çok vaktimiz var. [W-PG22C1A-0518-1051]

Verisetinde son olarak çevresel uzanımların metaforik dönüşümleriyle karşılaşılmaktadır. Söz konusu dönüşümler TEKLİK-ÇOKLUK imge şemasıyla ilişkilendirilen TOPLAMA, PARÇA-BÜTÜN ve KİTLE alt şemalarının metaforik uzantısı olarak değerlendirilebilir. TOPLAMA KİTLE (f=107) metaforik alanında statik bir imleyen-sınır ilişkisi kurulmakta sınır bütüne, imleyen de bütünün ayırt edilebilir ve bağımsız bir üyesine işaret etmektedir. Bu sahnelerde belirli bir tür ya da sınıfın bütün, o türün bir üyesinin ise parça olarak kavramlaştırıldığı ve imleyen ile sınırı kodlayan sözcüklerin soyut bir uzanıma sahip olduğu gözlenmektedir (Bkz. TT 62, 63).

- (62) "Bak, Süheylâ hanım, Bayan von Schimnhoffa, onu ağırladığı günlerden birinde, zenginlikten söz açacak. [W-GA16B4A-1239-465]
- (63) Duygu dünyamızın bizim için insan olmanın temel koşullarından biri olduğunu, duygulardan arındırılmış ussallığın bir düşten başka bir şey olmadığını çok iyi biliyoruz. [W-VH03A2A-2989-1497]

PARÇA-BÜTÜN (f=40) imge şeması kapsamında varlıkların daha büyük bir bütünün kurucu parçaları olarak kavramlaştırıldığı ve sınırın parçaları kodladığı kurulumlara rastlanmaktadır. Bu uzanımın metaforik kodlamalarında imleyen soyut bir bütüne işaret ederken sınır söz konusu bütünün bir parçasıdır (Bkz. TT 64, 65).

- (64) Futbolcu adayları toplam 36 haftadan oluşacak dönem boyunca Fulya, Çilekli, Akatlar, Avcılar, Bostancı, Gaziosmanpaşa ve Bağcılar'daki okullarda deneyimli antrenörler nezaretinde çalışacak. [W-QI31D1B-2343-174]
- (65) Kuruvasan ve duru kahveden oluşan kahvaltımıza oturduk. [W-EA16B3A-0570-1493]

Son olarak parça ve bütündeki kurulumun aynısının kodlandığı fakat imleyen ve sınırın sayılabilir varlıklar olarak değil bir kitle olarak algılandığı KİTLE (f=5) uzanımı karşımıza çıkmaktadır. Bu uzanımın metaforik kullanımlarında sahnenin kurulumu uzamsal kullanımıyla aynı kalmaktadır fakat imleyen ve sınırı kodlayan sözcükler soyut uzanımlara sahiptir. Bu tür kurulumlarda ayrıca metonimik bağıntılara da rastlanmaktadır (Bkz. TT 66, 67).

- (66) Nurdan Hanım, daha kadehlerden ilk yudumlar alınmışken, kocasının belki yüz bininci defa anlattığı aynı şeyleri dinliyor olmaktan mı, yoksa böylesi ürpertici konuların sıradanlaşmasının yarattığı kafa karışıklığından mı, nedir, dinlemek istemedi. [W-QA16B2A-1435-1726]
- (67) "Sanatta İlimde Millet ve İnsanlık" başlıklı şu yazım acaba bu hamiyetli zatın gözüne ilişmemiş midir? Bu yazıdan ufak bir parça daha alıyorum... [W-TD02A4A-1401-414]

4 Tartışma ve Sonuç

Bilişsel dilbilim temelli bu çalışmada bağımlı biçimbirim olan Türkçede ayrılma durum ekinin [-DAn] çokanlamlılık düzleminde derlem temelli modellenmesi yapılmıştır. Karma model üzerinden ilerleyen bu araştırmada toplam 2372 bağımlı dizin görünümünde kodlanan uzamsal ve uzamdışı sahneler aracılığıyla içerik çözümlemesi yapılmıştır. Çokanlamlılık, bilişsel paradigmada içerik sözcüklerinden ziyade işlev sözcükleri ya da onlara karşılık gelen bağımlı biçimbirimler üzerinden çalışılmaktadır (Brugman, 1988; Tyler ve Evans, 2001,

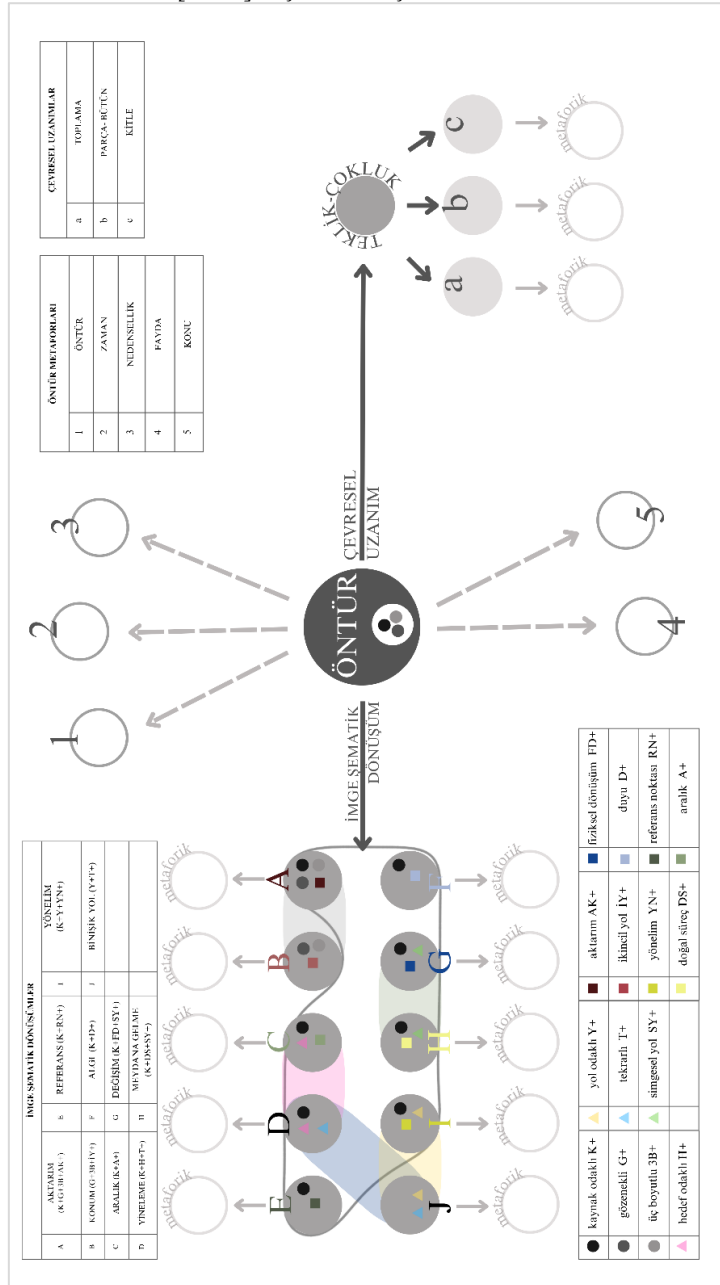
2003; Türker, 2005; Kang, 2012; Wang ve Su, 2015; Ursini ve Giannella, 2016; Jan ve Tyler, 2018; Saeed, 2018).

Türkçede Türker'in (2005) uzamsal ilişkileri kodlayan durum eklerini bilişsel çerçevede değerlendirdiği çalışması söz konusu çalışmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türker (2005) benzer biçimbilimsel özelliklere sahip ve aynı dil ailesinde bulunan Korece ve Türkçedeki uzamsal yapılar üzerine karşılaştırmalı bir çözümleme yapmıştır. Korece'deki [-ey] ve [-eyse], Türkçedeki [-(y)A], [-DA] ve [-DAn] biçimbirimlerini çalışmasına dahil eden araştırmacı; Lakoff, Langacker ve Tyler ve Evans'ın konuya ilişkin çalışmalarından (Lakoff, 1987; Langacker, 2008; Tyler ve Evans, 2001, 2003) faydalanarak bu uzamsal yapıların anlambilimsel ağını betimlemeyi ve Türkçe ve Korece'deki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymayı hedeflemiştir.

Bu çalışmada uzamsal sahneler bağlamında ilk olarak öntür uzanım tanımlanmıştır. Öntür uzanım KAYNAK-YOL-HEDEF imge şeması üzerinden çerçeveselendirilmiş ve öntürle bağlantılı olarak sıklık sırasına göre YÖNELİM, AKTARIM, ALGI, DEĞİŞİM, KONUM, ARALIK, BİNİŞİK YOL, REFERANS, MEYDANA GELME, YİNELEME olmak üzere 10 farklı imge şeması dönüşümüne rastlanmıştır. Söz konusu dönüşümler KAYNAK- YOL HEDEF imge şemasının farklı parçalarının odağa alınması, sahnelerdeki imleyen-sınır ilişkisinin statik ya da dinamik olarak kodlanması ya da farklı imge şemalarının kombinasyonları yoluyla oluşmaktadır. Ayrıca çevresel uzanım olarak TEKLİK-ÇOKLUK imge şemasıyla bağıntılı TOPLAMA, KİTLE, PARÇA-BÜTÜN alt şemalarına da rastlanmıştır.

Uzamdıışı sahneler incelendiğinde öntürden doğrudan türeyen metaforik uzantıların yanı sıra imge şematik dönüşümlerin metaforik alan kurduğu yapılanmalar da söz konusudur. Ayrıca çevresel uzanım olan TOPLAMA, KİTLE, PARÇA-BÜTÜN alt şemalarının tamamında da metaforik kurulumlara rastlanmıştır. Ayrılma durumunun büyük oranda metaforik sahneler kurduğu, öntür uzanımdan kaynaklanan metaforik kurulumların ön plana çıktığı araştırmadan elde edilen önemli sonuçlardan biridir. Bu eğilim bilişsel dilbilimin bedenleşmiş biliş teziyle ilişkili olarak ortaya attığı soyut alanların somut deneyimlerimiz aracılığıyla kavramlaştırıldığı tezini destekler niteliktedir. Çalışmada belirlenen tüm imge şematik dönüşümlerin, çevresel uzanımların ve metaforik dönüşümlerin öntürle ve birbirleriyle olan ilişkileri modellenmiş ve tamamının anlamlı bir bütün oluşturduğu gözlemlenmiştir. Görsel 18'de söz konusu modellemeye ilişkin bütüncül bir anlambilimsel ağ yer almaktadır.

Görsel 18. [-Dan] biçimbirimi çokanlamlılık modellenmesi

Görsel 18’de, merkezde bulunan koyu gri renkteki daire ile temsil edilen öntürden çıkan oklar yoluyla imge şematik dönüşümler, çevresel uzanımlar ve metaforik dönüşümler gösterilmiştir. Okların uzunluğu belirlenen diğer anlamların öntür anlamdan uzaklığını temsil etmektedir. Öntür içerisine yerleştirilen 3 adet farklı renkteki küçük daireler öntüre ait özellikleri göstermektedir. İmge şematik dönüşümler yoluyla ortaya çıkan 10 farklı sahne de gri daireler ile betimlenmiştir. Her bir imge şematik dönüşümün özellikleri öntürde olduğu gibi içerisine yerleştirilen renkli daire, üçgen ve karelerle işaretlenmiştir. Daireler öntürde bulunan özellikleri; üçgenler birden fazla dönüşümde ortak olarak bulunan özellikleri; kareler ise dönüşümlerin kendine ait özelliklerini yani tek bir dönüşümde bulunan özellikleri göstermektedir. Ortak özellikleri bulunan dönüşümler aynı renk içerisine alınarak işaretlenmiştir (D-J, J-I, H-G, B-A). Öntür uzanımında ve imge şematik uzanımlarının ikisi hariç hepsinde bulunan kaynak odaklı (K+) olma özelliğinin ortaklığı ise gri bir çizgi içerisine alınarak gösterilmiştir. Bu dönüşümlerden çıkarılan açık gri oklar metaforik kurulumları göstermektedir. Öntür uzanımdan ayrılan uzun düz çizgi şeklindeki okla çevresel uzanım olarak belirlenen TEKLİK-ÇOKLUK şemasına ve onun alt alanlarına ulaşılmaktadır. Söz konusu çevresel uzanımın 3 alt şeması bulunmaktadır ve aynı şekilde üçünün de metaforik kurulumlarına rastlanmaktadır. Son olarak öntür uzanımdan çıkan kesikli çizgiye sahip oklarla gösterilen içi boş daireler öntür metaforları temsil etmektedir.

Sonuç olarak Türkçede ayrılma durumu kurulumlarında hem uzamsal hem de uzam dışı düzlemlerin büyük oranda KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemasıyla bağlantılı olduğu, bazı kurulumların söz konusu imge şemasına ek olarak farklı temel imge şemalarıyla ilişkilendirilebileceği ortaya konmuştur. Uzam dışı uzanımların tamamının uzamsal alanlardan türeme eğilimi, bedenleşmiş biliş tezini de destekler niteliktedir. Ayrıca çalışmada bağımlı bir biçimbirim özelliği gösteren [-DAn] yapısının çokanlamlı bir görünüm sergilediği, öntür ve diğer uzanımların tamamının birbiriyle ilişkilendirilebileceği ve bu bağlamda kurulumların *aile benzerliği* (ing. family resemblance) gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yazar Katkıları: Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar iki yazar tarafından yürütülmüştür.

Sunum Beyanı ve Doğrulama: Bu çalışma daha önce başka bir yerde yayınlanmamıştır. Başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir. Çalışmanın yayınlanması tüm yazarlar ve çalışmanın yapıldığı üniversitedeki sorumlu makamlar tarafından örtük ya da açık olarak onaylanmıştır. Çalışma yayımlanmak için kabul edilirse, Dilbilim Araştırmaları Dergisi’nin yazılı izni olmadan başka bir basılı ya da elektronik ortamda Türkçe ya da başka bir dilde aynı biçimde yayınlanmayacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarların herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali ve akademik çıkar çatışması yoktur.

Veri Kullanımı: Bu araştırmada kullanılan veriler Türkçe Ulusal Derlemi 3.0 aracılığıyla elde edilmiştir.

Etik Onay/Katılımcı Onamı: Çalışmada etik onaya ihtiyaç bulunmamaktadır.

Maddi Destek: Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Aksan, Y., Aksan, M., Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U. U., Yılmaz, H., Atasoy, G., Öz, S., Yıldız, İ. ve Kurtoglu, Ö. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). Calzolari, N., Choukri, K., Declerck, T., Doğan, M. U., Maegaard, B., Miriani, J., Odijk, J. ve Piperidis, S. (Yay. haz.) Proceedings of *the eight international conference on language resources and evaluation* içinde (LREC 2012). Türkiye.
- Akyıldız Ay, D. (2023). Yansıma sözcüklerde çokanlamlılık-eşadlılık meselesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2023(32), 316–327.
- Atmaca, E. (2013). Eski Oğuz Türkçesinden günümüz Türkiye Türkçesine eřęösterenlilik. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 12, 117–138.
- Brenda, M., Mazurkiewicz-Sokołowska, J. (2022). A Cognitive Perspective on Spatial Prepositions Intertwining networks. Panther, K. ve Thornburg, L. L. (Ed.). *Human Cognitive Processing*. John Benjamins Publishing Company.
- Brugman, C. ve Lakoff, G. (1988). Cognitive topology and lexical networks. *Lexical Ambiguity Resolution: Perspective from Psycholinguistics, Neuropsychology and Artificial Intelligence*, 477–508.
- Cienki, A. J. (1997). Some properties and groupings of image schemas. Verspoor, M., Lee, K. D. Ve Sweetser E. (Ed.), *Lexical and Syntactical Constructions and the Construction of Meaning* içinde (ss. 3-15). John Benjamins.
- Clark, H. H. (1973). Space, Time, Semantics, and the Child. T. E. Moore (Yay. haz.) *Cognitive development and the acquisition of language* (ss. 27-64) içinde. Academic Press.
- Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press.
- Dodge, E. ve Lakoff, G. (2008). Image schemas: From linguistic analysis to neural grounding. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*, 57–92.
- Ediskun, H. (1999). *Türk dilbilgisi : sesbilgisi-biçimbilgisi-cümlebilgisi/Haydar Ediskun*. (6. baskı). Remzi Kitabevi.
- Erköse, Y. ve Uçar, A. (2020). Sözcük Tanımlama ve Çokanlamlılık. A. Uçar, P. İbe Akcan, F. Çetintaş Yıldırım (Ed.), *Dilbilimde Güncel Tartışmalar* (ss. 161-169) içinde. Dilbilim Derneği Yayınları.
- Erköse, Y. (2014). *Türkçedeki Dur- 'Stand' Konumlama Eyleminin Derlem Temelli Bilişsel Anlam Çözümlemesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü.

- Evans, V. (2007). *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh University Press.
- Evans, V. ve Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press.
- Fauconnier, G. (1997). *Mappings in Thought and Language*. Cambridge University Press.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2011). *Turkish: an essential grammar*. Routledge Publishing.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler*. Siyasal Kitabevi.
- Grady, J. (1997). *Foundations of meaning: Primary metaphors and primary scenes*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of California.
- Haglund, J., Jeppsson, F. ve Strömdahl, H. (2010). Different Senses of Entropy—Implications for Education. *Entropy*, 12(3), 490–515.
- Havuz, H. (2023). Düstür I. Tertip II. Cilt (s.1-219) bağlamında Türk hukuk dilindeki çokanlamlılık. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2023(35), 322–333.
- Hawkins, B.W. (1984). *The Semantics of Spatial Prepositions*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of California. ProQuest Dissertations and Theses.
- Hengirmen, M. (2006). *Türkçe temel dilbilgisi*. Engin Yayın Evi.
- Herskovits, A. (1986). *Language and spatial cognition: an interdisciplinary study of the prepositions in English*. Cambridge University Press.
- Huang, L. ve Tyler, A. (2018). *Corpus-Based Study of the Grammaticalization and Semantic Networks of Chinese Guo and Le*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of California. ProQuest Dissertations and Theses.
- Huerta, B. L. ve Guitart, J. (2009). *The semantics of the Spanish prepositions en, a, and de: A cognitive approach*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi] State University of New York. ProQuest Dissertations and Theses.
- Jackendoff, R. (1983). *Semantics and cognition*. MIT Press.
- Jan, H. ve Tyler, A. (2018). *A Cognitive linguistics approach to explaining the polysemy of 'alā and fī in modern standard arabic*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Georgetown University. ProQuest Dissertations and Theses.
- Johnson, M. (1987). *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination, and reason*. University of Chicago Press.
- Kang, Y. (2012). *Cognitive linguistics approach to semantics of spatial relations in Korean*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Georgetown University. ProQuest Dissertations and Theses.
- Ketrez, F. N. (2012). *A Student Grammar of Turkish*. Cambridge University Press.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: a practical introduction*. Oxford University Press.
- Kreitzer, A. (1997). Multiple levels of schematization: A study in the conceptualization of space. *Cognitive Linguistics*, 8(4), 291–326.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1990). The Invariance Hypothesis: Is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics*, 1(1), 39–74.

- Lakoff, G., & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. Basic Books.
- Lakoff, G. (2006). Conceptual metaphor. Geeraerts D. (Ed.), *Cognitive Linguistics: Basic Readings* içinde (ss. 185-238). De Gruyter Mouton.
- Langacker Ronald, W. (1976). Langacker, R. W. (1976). Semantic Representations and the Linguistic Relativity Hypothesis. *Foundations of Language*, 14(3), 307-357.
- Langacker Ronald, W. (1987). *Foundation of Cognitive Grammar (Vol. 1). Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (2008). *Cognitive Grammar : A basic introduction*. Oxford University Press, Incorporated.
- Lee, D. (1998). A tour through through. *Journal of English Linguistics*, 26(4), 333–351.
- Lewis, G. (2000). *Turkish grammar*. Oxford University Press.
- Rice, S. (1996). Prepositional prototypes. M. Pütz ve R. Dirven (Ed.), *The Construal of Space in Language and Thought* (s. 135–166) içinde. De Gruyter, Inc.
- Rice, S. (1999). Aspects of prepositions and prepositional aspect. L. de Stadler ve C. Eyrych (Ed.), *Issues in Cognitive Linguistics: 1993 Proceedings of the International Cognitive Linguistics* (ss. 225-247) içinde. De Gruyter, Inc.
- Saeed, S. T. (2018). The Polysemy of Khilal: A Cognitive Approach. *International Journal of English Linguistics*, 8(3), 141–157.
- Sandra, D., ve Rice, S. (1995). Network analyses of prepositional meaning: Mirroring whose mind-the linguist's or the language user's? *Cognitive Linguistics*, 6(1), 89–130.
- Talmy, L. (1972). *Semantic structures in English and Atsugewi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Hawaii.
- Talmy, L. (1975). Semantics and Syntax of Motion. J. Kimball, (Ed.), *Syntax and Semantics Vol. 4* (ss. 181-238) içinde. Academic Press.
- Talmy, L. (1978) Relation of grammar to cognition. , Masayoshi Shibatani (Ed.). *Syntax and Semantics. Vol. 6: The Grammar of Causative Constructions* (ss. 43-116) içinde. Academic Press.
- Talmy, L. (1983) How Language Structures Space. Pick, H.L. and Acredolo, L.P. (Ed.). *Spatial Orientation: Theory, Research and Application* (ss. 225-282) içinde. Plenum Press.
- Türker, E. (2005). *Locative expressions in Korean and Turkish: A cognitive grammar approach*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Hawaii. ProQuest Dissertations and Theses.
- Tyler, A. ve Evans, V. (2001). Reconsidering prepositional polysemy networks: The case of over. *Language*, 77(4), 724–765.
- Tyler, A., ve Evans, V. (2003). The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning, and Cognition. İçinde *The Semantics of English Prepositions*. Cambridge University Press.
- Uçar, A. (2009). *Türkçe Eylemlerde Çokanlamlılık: Uygunluk Kuramı Çerçevesinde Bir Çözümleme*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Uçar, A. (2017). Sözlükbilimsel Olarak Çokanlamlı Eylemlerin Gösterim Sorunları: Derlem-temelli Bir Sözlük Sunum Önerisi. Büyükkantarcıoğlu, S.N., Özyıldırım, I., Yazar, E. (Ed.), *45. Yıl Yazıları* (ss. 341-359) içinde. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Uçar, A. (2023). Derlem Sıklığı Bize Ne Gösterir? Çokanlamlı Eylemlerin Sözlüksel ve Katkısız Eylem Olarak Kullanımları. Umut Ufuk Demirhan (Ed.), *Derlem-Temelli ve Derlem Çıkışlı Çözümlemeler* (ss. 1-12) içinde. Toros Üniversitesi Yayınları.
- Ursini, F. ve Giannella, A. (2016). On the polysemy of Spanish spatial. *Borealis – An International Journal of Hispanic Linguistics*, 5(2), 253.
- van Schaaijk, G. (2020). The Oxford Turkish Grammar. In *The Oxford Turkish Grammar*. Oxford University Press.
- Vanparys, C. (1984). Source metaphors in English. *Journal of Pragmatics*, 8(3), 395-410.
- Vendler, Z. (1957). Verbs and times. *The Philosophical Review*, 66, 143-60.
- Wang, B. P. Y. ve Su, L. I. W. (2015). On the principled polysemy of -kai in Chinese resultative verbs. *Chinese Language and Discourse*, 6(1), 2–27.